

Európa neoliberais átalakításának demokratikus gazdaságpolitikai alternatívája*

EuroMemorandum 2006 (december)

Bevezető

Európában a jelenlegi gazdasági és szociális fejleményeket növekvő ingatagság és bizonytalanság jellemzi. 2006 mérsékelt növekedés tanúja, és a munkával nem rendelkező emberek számának általános növekedése – legalábbis időlegesen – megtorpant. A munkanélküliség szintje azonban elfogadhatatlanul magas maradt. Ugyanakkor az ingatag munkafeltételek és a szegénység a munkanélküliek számára, de a 14 millió alkalmazott számára is nőtt – miközben, másrésről, a társaságok profitja robbanásszerűen emelkedett és a az európai milliomosok száma tovább szaporodott. A gyermekek 20 százalékát és az idősök 18 százalékát érintő fent említett átlagos szegénység gyalázat a világ leggazdagabb régióinak egyike számára. Az új tagállamokban a termelés és a termelékenység emelkedését nem kísérték az ennek megfelelő javulások a szociális helyzetben. Ezen országok roppant magas költségvetési deficitjei jelentős egyensúlytalanságot jeleznek és fenyegetik az Unió gazdasági kohézióját.

A további fejlődés kilátásai az EU-ban nem ígérnek javulást. Az egész világ gazdasági növekedését nem fogja tovább hajtani az USA rendkívüli növekedése. Az eredményként beálló világgazdasági lassulás hatással lesz az EU-ra, annál is inkább, mert az Unió az elmúlt években gazdasági erőfeszítéseit leginkább arra fordította, hogy javítani próbálja helyzetét a világpiacra – gyakran a hazai jövedelmek és kereslet rovására. Amikor a külső piacok most majd kevésbé dinamikussá válnak, az EU hazai kereslete túlságosan gyenge lesz, hogy annak helyébe lépjen az azonnali jövőben. A munkanélküliség új növekedése és a szegénység terjedése várható. Ez bizonytalansággal jár majd a pénzpiacokon. A részvényekkel való kereskedelem csak épp hogy meghaladta a késői 1990-es éveket, a fedezeti alapok száma és vagyona 2000 óta megkétszereződött, és a 2005 évi származékos ügyletek forgalma háromszor nagyobb volt, mint 2000-ben. Még az olyan intézmények is, mint az IMF (Nemzetközi Valutaalap) és a BIS (Nemzetközi Bankok Bankja) aggódnak az instabilitás ve-

* EuroMemorandum Group: A Democratic Economic Policy Alternative to the Neo-liberal Transformation of Europe.

Ezt a memorandumot az „Európai Közgazdászok egy Alternatív Gazdaságpolitikáért” (EuroMemorandum Csoport) 2006. szeptember 29–október 1. között, Brüsszelben tartott 12. munkaértekezletének megbeszélései alapján fogalmazták meg.

A dokumentumot a szerzők beleegyezésével közöljük (a szerk.).

széleiteitől, amelyek ismét felhalmozódtak a globális pénzügyi rendszerben.

Ebben a bizonytalan és ingatag környezetben a gazdasági politikának azzal a kihívással kell szembe néznie, hogy stabil gazdasági és szociális fejlődéshez, ökológiai fenntarthatósághoz és globális szolidaritáshoz megbízható keretet biztosítson. De ezt a kihívást sem az EU, sem a legtöbb tagállama nem veszi figyelembe. Ehelyett:

- a makrogazdasági politika köti magát a monetáris és fiskális megszorítás rendjéhez nemzeti és EU szinten;

- az Európai Bizottság és Tanács az európai nyilvánosság erős kritikája és ellenállása ellenére keresztülhajt egy lényegében *változatlan szolgálati irányelv*et, amely majdnem feltétlen piaci radikalizmuson alapszik;

- a fosszilis energiaforrások hosszú távú biztosíthatóságának bizonytalan kilátására válaszként ahelyett, hogy minden lehetséges erővel előmozdítaná az új energiaforrások fejlesztését és az energiával való takarékoskodást, a nukleáris energia fokozott felhasználását és az olajmezőkhöz való hozzáférés biztosítására még a katonai erő alkalmazását is fontolgatja;

- a szegénység és ingatagság tekintetében az európai reagálás mindeddig az adatok gyűjtésére és terjesztésére korlátozódott, viszont nem születtek határozott intézkedések és nem költöttek lényeges összeget a szegénység elleni küzdelemre;

- először a történelemben az EU támadást kezdeményezett a munka védelmét szolgáló, ritka, meglévő európai szabályok egyike ellen: várható a rugalmasság kiterjesztése és ellentmondás az Európai Bíróság ítéletére, miszerint az ügyeletben töltött idő munkaidő;

- az EU politikájában a pénzpiacokon kizárólag a piac istenítésével törődik, és ez a fogyasztók rovására megy, amint ez a lakásépítés finanszírozásának új kezdeményezése esetében is történik;

- végül, a WTO tárgyalásokon és azok – legalábbis időleges – fiaskója utáni kétoldalú tárgyalások során az EU most növekvő mértékben agresszív, neomerkantilista politikába kezdett, amely igen káros a partnerek számára és nem hasznos az EU-nak magának sem.

Van alternatívája az EU és Európa egyre nyilvánvalóbb átalakításának egy, a társaságok szabadságának és a társadalom alárendeltségének neoliberális zónájává. Ilyen alternatíva azonnali intézkedéseket és messze ható intézményi reformokat foglal magába. Ezek alapja és lényege a demokratikus átláthatóság előmozdítása, a nyilvános megvitatás és a részvétel a gazdasági döntésekben a társadalom minden szintjén.

Ilyen alternatívaként javasolunk:

- *általános gazdaságpolitikai irányzatot*, amely képessé teszi és kötelezi a tagállamokat és az EU-t, hogy törekedjen a teljes foglalkoztatásra, a szociális jólétre és igazságosságra, ökológiai fenntarthatóságra és békés nemzetközi gazdasági viszonyokra, mindent átölelő célkitűzésként;

- *makrogazdasági rendet*, amelyet nem fékeznek önkényes deficit megszorítások és torz prioritások, hanem helyet ad a bővülő monetáris és fiskális politikáknak, valamint eszközöket és forrásokat biztosít az ilyen politikák számára. Ezek nagy közösségi beruházásokat, az adóverseny

megszüntetését, nagyobb EU-költségvetést és ennek sokkal demokratikusabb és hatékonyabb finanszírozási módszerét foglalják magukba;

- fordulatot a *munkaidő irányelv progresszív reformja* felé: rövidebb munkahét, több lehetőség és szociális védelem a részmunkaidős foglalkoztatás terén és nincs egyedi kivétel-lehetőség;

- a *szociális minimum normák* általános és egyedi fejlesztését – átfogó szociális kiadások, oktatás, egészségügy stb. –, amelynek el kell vezetnie a felfelé igazodáshoz;

- erős hangsúlyt a *megújuló energia forrásokra*, az *energia hatékonyságot*, valamint az *energiatakarékosság* erősebb előmozdítását az iparban és a háztartásokban, prioritásokként az európai energiapolitikában, amelyek lényegesen hozzájárulnának a környezet fenntarthatóságához;

- *alapos irányváltást a pénzügyi politikákban*: elmozdultak az alacsony költségek, a nagyobb gyorsaság és a tulajdonosok védelmének kizárólagos hangsúlyozásától a rendszeres stabilitás felé a pénzügyi spekulációk visszaszorítása révén, valamint a társadalmi beágyazottság felé a fogyasztóvédelem, a kisvállalkozásoknak és gyenge társadalmi csoportoknak nyújtott különös lehetőségek révén;

- *reformot a kereskedelmi és fejlesztési politikában*, megcélozva olyan békés, tisztességes és igazságos kereskedelmi viszonyok megteremtését, melyek ragaszkodnak a nemzetközileg elismert munka- és ökológiai normák betartásához és előnyös, fejlesztés-barát bánásmódban részesítik a kevésbé fejlett országokat.

Folytatódik Európa neoliberális átalakítása

Néhány hét múlva, német elnökség alatt, elkezdődnek majd az előkészületek a Római Szerződés ötvenedik évfordulójára. A szerződést 1957-ben írták alá, és ezzel megalakult az Európai Gazdasági Közösség (EEC). Hivatalos személyiségek rámutatnak majd, hogy – egyrészt – a Közösség, amelyet kezdetben hat európai ország alkotott, hidegháborús környezetben – a kelet-európai szocializmus összeomlása után, hatalmas, nyugat- és kelet-európai 27 tagországból álló unióvá változott azzal a lehetőséggel, hogy „a világ legversenyképesebb” régiójává váljék. Másrészt hangsúlyozni fogják, hogy az Unió gazdasági és politikai helyzetét a világban fenyegeti az USA továbbtartó fölénye, új hatalmak létrejötte, mint Kína és India, valamint az élesebb globális verseny. Valószínűleg azt is be fogják ismerni, hogy az EU jelenleg a gazdasági gyengélkedés és a politikai válság helyzetében van, s hogy fokozott törekvések és belső reformok szükségesek ezen kihívások kezeléséhez és az EU versenyképességének erősítéséhez. E célból nagyobb belső liberalizáció és rugalmasság javasolt az „Európai Szociális Modell” megővéséhez és erősítéséhez az EU-ban, valamint nagyobb gazdasági és katonai erő e modell elterjesztéséhez a világon.

Ez a nézet nem új és – akár gazdasági, szociális, akár politikai szempontból – elfogadhatatlan. Figyelmen kívül hagyja és tagadja azokat az EU-ban az 1980-as évek közepe óta zajló mély és ártalmas változásokat, melyek átalakítják a Közösséget a verseny, a szociális egyenlőtlenség és

a politikai agresszivitás növekvő mértékben neoliberális térségévé. Ez az átalakulás megtörtént és tovább zajlik az EU-n belül és a világban elfoglalt helyzetét tekintve is.

Belülről tekintve az EEC különböző gazdaságok közösségeként indult, amelyek megtanulták a kora 1930-as évek mély válságának leckeit: hogy a haladó gazdaság és szociális fejlődés igényli a makrogazdasági és szerkezeti beavatkozásokat, hogy a közös piacon történő versenyhez szükségesek a közös szabályok és gazdasági politikák, és hogy szociális haladáshoz kell az erős állami szektor minden egyes társadalomban. Ezek a leckék, különböző országokban különbözőképpen alkalmazva, képezték a közös – bár nem vita nélküli – alapját az EEC-nek, és ezek voltak az alapjai az 1950-es és 1960-as évek példa nélküli gazdasági dinamizmusának is. Ám ezek az alapok az 1970-es évek közepétől és azóta folyamatosan (először csak fokozatosan, később egyre gyorsuló mértékben) mellőzötté váltak, és tönkretette őket azokat a verseny növelése, mint a teljes gazdasági és – következőképpen nagy részében – a társadalmi élet mindent átfogó rendezőelve. A makrogazdasági politika leszűkült a szigorú árstabilitás és egyensúlyban tartott költségvetés szabályaira, a versenyszabályok harmonizációja helyébe nagyrészt a szabályok versengése lépett, beleértve azokat, amelyek a szociális biztonságra, a munka védelmére és a környezet fenntarthatóságra vonatkoznak. Ez az eredményfelfogásgöngyölítő stratégia sikeres volt abban az értelemben, hogy előmozdította a gazdasági jövedelmezőséget és a tőke politikai hatalmát. Ugyanakkor roppant romboló volt: a makrogazdasági fundamentalizmus és újraelosztás a legalsó szinttől a legfelsőig a gazdasági növekedés akadályává vált, tömeges munkanélküliséget okozott és aláásta a szociális kohéziót a legtöbb tagállamban.

Hasonló átalakulás megy végbe az EU külső helyzetében is. A kezdetet a szorosabb együttműködés határozta meg, egy globálisan együttműködő – bár egyeduralkodó – rendszerrel, harmóniában a Bretton Woods-i rendelkezésekkel, s a rögzített valutaváltási arányokat és elfogadott tőkét ellenőrző intézményekkel. Ez volt a háború utáni korszak „arany évei” számára a globális védőernyő. Az 1970-es években azonban az USA kezdeményezésére és Németország aktív támogatásával ez az együttműködő viszony romba dőlt, és helyére a gátlástalan nemzetközi verseny lépett, rugalmas valutaváltási arányok és a tőkemozgások fokozatos liberalizációja révén. A WTO, amitől azt várták, hogy a globális szabadkereskedelmet erősítő intézmény lesz, eredménytelen az ipari országok egyoldalú súlya miatt, a fejletlen országokkal szemben. Most úgy látszik, hogy Németország folyamatos neomerkantilista helyzete – amelyet egy időre megszakított az egyesülés okozta kavargás –, áthelyeződik az EU helyzetébe, kétoldalú kereskedelmi egyezményekkel és befolyási övezetek kialakulásával. Az is aggasztó, hogy a gazdasági blokképítés növekvő katonai ambíciókkal társul. A háború utáni európai integráció elsődleges és fő hajtóereje az embereknek az a túlárado kívánsága volt, hogy örökre megóvják az európai országokat az újabb katonai kalandoktól. Most pedig az EU új katonai kalandokba kezdett és fejlesztve katonai erejét, halad tovább ezen az úton.

Az önrombolás és polarizáció ilyen körülményei között nem megle-

pető, hogy az EU legutóbbi, történelmileg nagy jelentőségű bővítését, úgyszólván valamennyi érintett országban szkepticizmus kísérte. A szegény országok csatlakozása egy gazdagabb tömbhöz lehetőségnek és haladásnak tűnhet. Ugyanakkor azonban a konkrét körülmények között azt jelenti, hogy az erősebb további nyomást gyakorol a gyengébb oldalra megfelelő politikai és gazdasági támogatás nélkül. Az előrelátható eredmény, hogy az átlagjövedelem értelmében megfogalmazott felzárkózás helyett növekszik az új országok közötti polarizáció.

Ebben a helyzetben – amelyben az EU átalakulása neoliberális térséggé már jelentősen előrehaladt és európai neomerkantilista blokká formálódása lendületet kapott – Németország átveszi az elnökséget 2007 első felévére. A német kormány már kidolgozta a programot és az Európai Bizottság üdvözölte azt. A program két fő részből áll:

- folytatni és teljessé tenni a minden részletre kiterjedő piacnyitást,
- az Európai Alkotmány kérdését újólag napirendre tűzni és előkészíteni annak elfogadását 2008-ban, a francia elnökség alatt.

Ez a napirend jelentős arroganciát tükröz: az általános kritika és visszautasítás semmibe vételét jelenti. A piac további liberalizációja – különösen a szolgáltatások terén – lényeges ellenvetéseknek volt tárgya, és a szociális normák rontása, valamint a szabályozatlan verseny célozta „alulmúlási verseny” társadalmi mozgalmakat váltott ki. A német elnökség és a Bizottság mégis kitart amellett, hogy ezt a vonalat folytassa. Ugyanez az attitűd érvényes az alkotmány kérdésére is. Franciaország és Hollandia visszautasította, mert annak elfogadása a neoliberális gazdasági programot az alkotmányos imperatívusz szintjére emelte volna. Az ezt követő „válaszadási időszak” eredményeként a Bizottság és az elnökségek nyilvánvalóan nem elemezték az okokat és nem dolgoztak ki jobb alkotmányos alapot a szociális Európa számára. Ehelyett, úgy látszik elhatározták, hogy lényegében azonos szöveget terjesztenek be, abban a reményben, hogy azt valamennyi tagállam elfogadja.

Ebben a memorandumban az alapvető makrogazdasági és szociális helyzet, valamint az EU-ban zajló jelenlegi fejlemények rövid leírását és bírálatát adjuk (1. fejezet), ezt követően elemezzük és bíráljuk a gazdasági és politikai döntések fő vonalait, amelyek jelentős mértékben felelősek a kedvezőtlen fejleményekért (2. fejezet). Van alternatívja ezeknek a romboló hatású döntéseknek, amelyek erősebb gazdasági fejlődéshez vezetnének, Európa-szerte szorosabb regionális és szociális kohézióhoz, nagyobb jóléthez több ember számára az Unió minden egyes országában és sokkal együttműködőbb viszonyra a fejlődő világgal (3. fejezet). Az effajta alternatívák alkalmazása két okból nehéz: először, mert komplex természetűek, tehát alapos kimunkálást és együttműködő erőfeszítést igényelnek, másodszor, a fináncióke és más társaságok hatalmi erőinek jelentős ellenállásába ütköznek, melyek hasznát húznak a jelenlegi neoliberális ellen-reform folyamatból, és igen sokat tettek azért, hogy az a jelenlegi állapotot elérje. Ezért a gazdasági politika alternatíváira tett ajánlásokat nem szabad csak szellemi tornagyakorlatoknak tekinteni. Ezeknek hozzá kell járulniuk a társadalom mozgósításához, egy jobb Európáért.

1. Ingatagabb Unió felé – A jelenlegi gazdasági és szociális fejlemények

A folyó évtizedben az EU makrogazdasági teljesítménye nem kielégítő és nem járult hozzá a folyamatosan éles, sőt növekvő szociális problémák megoldásához. A munkanélküliség még mindig elfogadhatatlanul magas, a szegénység terjed, folytatódik a környezet tönkretétele és komoly egyensúlytalanságok fenyegetik a gazdasági és szociális kohéziót. Globális összefüggésben – amelyben az USA gazdasága egyre inkább veszít vezető szerepéből a növekedés terén, és a pénzügyi spekuláció meghaladja a késő 1990-es évek szintjét –, az Európai Unió nyilvánvaló gyengesége csak fokozza a bizonytalanságot és az ingatagságot.

1.1 Lanyha növekedés, állandósult munkanélküliség és súlyos egyensúlytalanságok – Makrogazdasági fejlemények

Az évtized első öt évében az EU gazdasági növekedése gyenge volt, átlagosan évi 1,7 százalék (és még gyengébb az Euro-övezetben, évi 1,4 százalék lásd 1. táblázat). Az EU-25-beni 2006-os 2,8 százaléknyi növekedés átmeneti jelenségnek látszik, mivel a nagyobb intézetek 2007-re már visszaesést jósolnak.¹ Ugyanakkor a termelékenység növekedése általában alacsony volt, évi 1,2 százalék körüli (0,9 százalék az euró-övezetben) a 2001–2005 időszakban és 1,3 (1,2) százalék 2006-ban. (Az USA-ban az előző időszakban évi 2,2 százalék volt.) Csak Kelet-Közép-Európa új tagországai mutattak fel nagyobb arányú termelékenység-növekedést. Mindent egybevetve az új millennium kezdetén az európai makrogazdasági fejlemények pályája középszerűnek írható le: jellemzően mérsékelt GDP-növekedéssel (következésképpen a foglalkoztatás kicsiny növekményével, ami bizonyosan elégtelen a munkanélküliség csökkentéséhez), valamint gyenge termelékenység-emelkedéssel. Néhány országban, mint pl. Olaszországban és Spanyolországban a foglalkoztatás növekedése jelent meg a termelékenység javulásának rovására. Ez talán a részmunkaidős foglalkoztatásnak vagy a munkaerő-piaci rugalmasság termelékenységre gyakorolt negatív hatásának következménye.

A tagállamok között jelentős különbségek észlelhetők. Az eurózóna nagy kulcs-országai, Németország, Franciaország és Olaszország átlag alatti növekedést mutatnak fel és azonos szintű munkanélküliség jellemzi őket. A skandináv országok viszont átlag feletti mértékben növekszenek, és mostanában lényegesen csökkentették a munkanélküliség arányát. Az ő bőkezű jóléti rendszerük úgy látszik, összeegyeztethető a kis mértékű munkanélküliséggel, s ezt határozottan felismeri az ez évi OECD foglalkoztatási kilátásokkal foglalkozó kiadványa.

A dél-európai országok (és Írország) meglehetősen gyorsan növekszenek, de munkanélküliségi arányaik még mindig magasak. A keleti új tagállamok alkotják a leggyorsabban növekvő régiót, de a munkanélküliség nagyon magas maradt – Szlovákia (14,3%) és Lengyelország (13,9%)

¹ Az adatok az Európai Bizottság előrejelzései 2006-ra, 2006 novemberétől

–, Európa legmagasabb munkanélküliségi mértékét képviselik. Ezekben az országokban a magas munkanélküliségi aránynak különösen drámai hatása van az életkörülményekre, mivel az állami jóléti kiadásai kisebbek, mint az EU-15-ben (a GDP 27,6 százaléka, ill. 18,5 százaléka).²

A különböző gazdasági teljesítményeket a költségvetési folyó egyenlegek növekvő eltérése is tükrözi. Noha néhány ország folyó költségvetése jelentős többletet mutat, így pl. Hollandia (7,6%), Svédország (6,3%) és Németország (4,5 százaléka a GDP-nek), más országokban nagy a hiány. Lettország és Észtország folyó költségvetési hiánya kétszámjegyű százaléka a GDP-nek, Portugáliában a hiány eléri a GDP 9,0 százalékát, Szlovákiában, Görögországban, Spanyolországban és Magyarországon a hiány meghaladja a 7 százalékot. Miközben ezek a folyó költségvetési helyzetek néhány esetben a nagyobb növekedési teljesítménynek a melléktermékei, veszélyes egyensúlytalansággá halmozódnak, ami az Unió gazdasági és politikai kohézióját fenyegeti. Azokban az országokban, ahol még nem vezették be az eurót, ez leértékelési kényszerhez vezethet, ami pedig növeli a pénzpiacok bizonytalanságát.

Bár a különböző tagállamok külkapcsolati teljesítménye eltérő, az EU gazdasági helyzete a világban erős. Az EU a világ legnagyobb és legfontosabb kereskedelmi blokkja. Az ázsiai országoknak – elsősorban Kínának és Indiának – a globális szinten lezajlott látványos előretörése ellenére az EU képes volt növelni részesedését az árukereskedelemben, és megőrizte vezető szerepét a szolgáltatások forgalmazásában. Ez a pozíció az 1990-es évek óta fejlődött ki, amikor az EU-n kívüli kereskedelem jelentős mértékben kibővült, mind az áruk, mind a szolgáltatások kereskedelmében. 1991 és 2004 között az EU-15 külső árukereskedelme (export és import együtt) 14,92-ről 21,86 százalékra emelkedett. A szolgáltatások terén a külső kereskedelem aránya az EU-15 GDP-jének 5,51 százalékáról 7,12 százalékára nőtt 1990 és 2004 között. A világ exportjához mérve az EU az árukereskedelemben piaci részesedését az 1991. évi 16 százalékról 20 százalékra tudta növelni. Bár az EU részesedése a világ szolgáltatási exportjában az 1990. évi 24,52 százalékról 1992-re 20,71 százalékra csökkent, ezt a szintet tartani tudta a 2004-ig terjedő időszakban, amikor is 20,81 százalékot ért el. Ezzel szemben durván ugyanebben az időben az USA exportja a világ árukereskedelmében mintegy 3 százalékos hanyatlást tanúsított, kevesebb mint 15 százalékra esett vissza, a szolgáltatások terén 1,7 százalékpontos csökkenéssel 15,3 százalékra esett vissza. Ez a kép a nemzetközi kereskedelemben – fő riválisával összehasonlítva – az EU teljesítményét elég kedvező színben tünteti fel.

² Forrás: Eurostat 2005

1. táblázat Az EU makrogazdasági teljesítménye, 2001–2006

	Egy főre jutó GDP vásárló-erő paritáson (EU25 =100)	GDP növekedés %		Munka-termelékenység növekedés %		Munkanélküliségi arány %		A költségvetés egyenlege a GDP százalékban	
	2001–2005	2001–2005	2006	2001–2005	2006	2001–2005	2006	2001–2005	2006
EU (25)	100	1,7	2,8	1,2	1,3	8,8	8,0	0,0	–0,5
Euroövezet	107	1,4	2,6	0,9	1,2	8,5	8,0	0,3	–0,1
Belgium	118	1,4	2,7	0,9	1,8	7,8	8,6	3,5	2,4
Cseh Köztársaság	69	3,7	6,0	2,4	5,1	7,9	7,4	–5,1	–3,1
Dánia	123	1,4	3,0	1,3	1,8	5,0	3,8	2,9	1,9
Németország	109	0,6	2,4	1,5	2,0	8,7	8,9	2,4	4,5
Észtország	49	8,3	10,9	6,5	7,5	10,1	5,4	–11,4	–11,5
Görögország	79	4,4	3,8	3,3	2,3	10,2	9,3	–7,5	–8,5
Spanyolország	96	3,2	3,8	0,4	0,5	10,5	8,1	–4,7	–8,6
Franciaország	111	1,5	2,2	1,0	1,4	9,2	9,3	0,1	–2,1
Írország	134	5,2	5,3	2,2	0,9	4,4	4,3	–0,9	–3,2
Olaszország	108	0,6	1,7	–0,0	0,4	8,4	7,1	–0,9	–1,4
Ciprus	82	3,2	3,8	1,7	2,3	4,3	5,4	–4,4	–6,0
Lettország	41	8,1	11,0	6,4	8,2	11,0	7,4	–11,2	–16,1
Litvánia	45	7,6	7,8	6,6	5,8	12,4	5,9	–2,1	–8,9
Luxemburg	230	3,0	5,5	0,3	1,7	3,7	4,6	9,2	11,4
Magyarország	59	4,2	4,0	3,8	3,8	6,1	7,3	–7,5	–7,3
Málta	72	0,3	2,3	–0,5	1,3	7,5	7,0	–2,6	–10,9
Hollandia	125	1,2	3,0	1,3	1,3	3,6	3,9	5,1	7,6
Ausztria	122	1,4	3,1	1,3	2,4	4,4	5,2	–0,1	3,0
Lengyelország	48	3,0	5,2	3,6	1,8	18,9	13,9	–2,6	–2,3
Portugália	75	0,7	1,2	0,2	0,6	5,9	7,6	–7,4	–9,0
Szlovénia	77	3,5	4,8	2,8	4,0	6,4	6,1	–1,3	–1,9
Szlovákia	51	4,6	6,7	4,1	4,0	18,0	14,3	–6,0	–7,8
Finnország	112	2,5	4,9	1,4	3,4	8,9	7,7	5,3	5,5
Svédország	116	2,2	4,0	1,9	2,4	5,9	7,3	5,6	6,3
Egyesült Királyság	116	2,5	2,7	1,4	1,8	4,9	5,3	–2,0	–2,5

Források: Eurostat AMECO-adatbázis, a 2006-os számok az Európai Bizottságtól származnak, 2006 őszi gazdasági előrejelzések.

Az EU erős külső pozíciója ellenére a jelenlegi növekedési pálya és az uralkodó politika elégtelen a két nagyobb probléma leküzdésére: az egyik az életszínvonalakban mutatkozó különbségeké, a másik a tömeges munkanélküliségé. A haladás az életszínvonalak kiegyenlítődése felé túlságosan lassú. Az EU tagországainak egy főre jutó GDP-je még mindig erősen eltérő. (Lásd 1. táblázat)³ A makacsul tartós tömeges munkanél-

³ A GDP nem tökéletes mértéke a jólétnek. Az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) közreadott Humán Fejlettségi Index (HDI) becsléseket, szélesebb értelmezésű jóléti mérték. Érdemes megjegyezni, hogy a magas szociális kiadásokat teljesítő országok jólétet tekintve jobban haladnak, mint más országok. Például Svédország a HDI-lista éllovasa, noha csak a hetedik legnagyobb az egy főre jutó GDP (2003-ban).

külsőség a szociális jólét jelentősebb vesztesége és valószínűleg az egyetlen legfontosabb gazdasági kihívás Európa számára. Most mintegy 18,7 millió ember számít munkanélkülinek Európában. A 2006-ban tapasztalt mérsékelt munkanélkülség-csökkenés semmiség a probléma méreteihez képest. Bebizonyosodott, hogy a jelenlegi, a munkaerőpiac liberalizációjára összpontosító politikai keretek hatástalanok a munkanélkülség csökkentésére.

1.2 Nagyobb bizonytalanság és szegénység – és még több gazdagság: növekvő egyenlőtlenség az EU-ban

A kitartó munkanélkülség, az alacsony bérek és a munkaerőpiac deregulációja fokozta a szociális bizonytalanságot és ingatagságot, és fő okként hozzájárult a nagyobb egyenlőtlenséghez és szegénységhez az EU-ban. A határozott idejű munkaszerződések, az önfoglalkoztatások és a részmunkaidős alkalmazások aránya az összes alkalmazottak számának százalékában nőtt, s bár nem minden részmunkaidős szerződés bizonytalan, a nem önszántukból részmunkaidős alkalmazottak aránya a 2002. évi 15,6 százalékról 2005-re 20,3 százalékra emelkedett, azaz minden ötödik részmunkaidős alkalmazott akart volna, de nem tudott teljes munkaidős alkalmazást találni (lásd 2. táblázat). A majdnem három százalékpontos emelkedéssel ez a fejlemény különösen drasztikus volt 2005-ben.

2. táblázat Bizonytalan alkalmazások

	EU-25	EU-15	Legtöbb 2005-ben	Legkevesebb 2005-ben
Határozott idejű szerződések az alkalmazottak százalékában (15–64 éves korúak)	2000: 12,5 2005: 14,2	2000: 13,7 2005: 14,0	Spanyolország 33,3 Lengyelország 25,4	Írország 2,5 Észtország 3,3
Önfoglalkoztatók* az összes alkalmazott százalékában	2004: 15,9	2004: 14,9	Görögország 40,2	Svédország 4,9
Részmunkaidős oglalkoztatottak az alkalmazottak százalékában (15–64 éves korúak)	1995: n.a. 2000: 15,9 2005: 18,0	1995: 15,6 2000: 17,5 2005: 19,8	Hollandia 45,8 Nagy-Britannia 24,8 Svédország 24,3	Szlovákia 2,3 Magyarország 4,1 Cseh Köztársaság 4,3
Kényszerűen részmunkaidős alkalmazás a részmunkaidős alkalmazottak százalékában	2002: 15,6 2003: 16,7 2004: 17,7 2005: 20,3	2002: 14,6 2003: 15,7 2004: 16,9 2005: 19,7	Görögország 50,9 Litvánia 48,8 Olaszország 40,2 Lettország 38,5	Hollandia 4,1 Szlovénia 8,2 Nagy-Britannia 8,3 Ausztria 11,1

Forrás: Eurostat adatbázis; * = Európai Bizottság, Foglalkoztatás Európában 2005; n.a. = nincs adat.

A bizonytalan alkalmazás betetőzéseképp, a szegénység⁴ vált legfőbb fenyegetéssé a népesség növekvő hányada számára. Az enyhén pozitív fejlemény, amely elkezdődött az 1990-es évek közepén, most az ellenkezőjére fordult, és a szegénységi arány, amely 17,5 százalékról 15 százalékra csökkent, 2005-ben visszaállt 17 százalékra. Az EU-25-ben kb. 72 millió ember jövedelme a nemzeti szegénységi küszöbérték alatt van. Bulgária és Románia csatlakozásával ez a szám 80 millióra fog emelkedni. Mivel a vásárlóerő szerinti szegénységi küszöbérték sokkal magasabb az EU-15-ben, mint az EU-10-ben – egy két felnőtt és két gyerekes háztartásra az előbbiben 15 966 euró és az utóbbiban 6742 euró – a létfeltételek közötti különbség EU-25-szerte roppant nagy.

3. táblázat Szegénységi arányok az EU-ban, százalékosan, 2004. évi felmérés

	EU-25	EU-15	EU-10	Legnagyobb érték	Legkisebb érték
Összes korcsoport	16	17	16	Portugália, Szlovákia, Írország (21)	Cseh Köztársaság (8) Szlovénia (10)
Gyermekek (16 év alatt)	20	20	22	Szlovákia (30) Olaszország (26)	Szlovénia, Dánia (9)
Felnőttek (16–64 évesek)	15	15	15	Szlovákia (20) Portu- gália, Görögország, Olaszország (18)	Dánia, Ciprus, Finn ország, Svédország (10)
Nők (16 év felett)	17	17	14	Írország (23) Görög- ország (22) Portugália, Spanyolország (21)	Cseh Köztársaság (8) Luxemburg (10)
Férfiak (16 év felett)	14	14	15	Szlovákia (21) Portugália (20)	Cseh Köztársaság (6) Magyarország, Svéd- ország, Luxemburg (10)
Koros emberek (65 év felett)	18	19	9	Ciprus (52) Írország (40) Spanyolország (30)	Cseh Köztársaság (4) Luxemburg, Lengyelország (6)
Alkalmazottak (16 év felett) önfoglalkoztatot- takkal együtt	8	8	10 (2003)	Szlovákia (15) Portugália, Görögország (13)	Cseh Köztársaság (3) Szlovénia, Finnország (4)
Munkanélküliek (16 év felett)	40	40	38 (2003)	Egyesült Királyság (54) Lettország (51) Szlovákia (50)	Ciprus (22) Svédország (26)
Háztartások eltartott gyermek nélkül	15	15	10 (2003)	Ciprus (28) Írország (24) Portugália (21)	Cseh Köztársaság (4) Luxemburg (8)
Háztartások eltartott gyermekkel	18	18	13 (2003)	Szlovákia (25) Olaszország (24) Spanyolország (23)	Dánia (7) Szlovénia, Finnország (8)
Egy szülő eltartott gyermekkel	34	34	24 (2003)	Málta (59) Írország (56) Szlovákia (41)	Dánia, Magyarország, Finnország (16) Svédország (19)

Forrás: Eurostat adatbázis 2006. októberi adatok szerint

⁴ Meghatározás szerint: az egyéni jövedelem nem éri el a nemzeti egyenértékes közép-jövedelem 60 százalékát.

A népesség egyes csoportjait különösen fenyegeti a szegénység, (lásd 3. táblázat): az EU-25-ben minden ötödik gyermek szegény, és az idősebbeket sokkal inkább veszélyezteti a szegénység mint a 15–64 éves korosztályt. A gyermekes háztartásokat, különösen az egy szülő háztartásokat sokkal jobban fenyegeti a szegénység, mint a gyermekteleneket. A szegénységi arány a munkanélküliek között (40%) ötször nagyobb, mint az alkalmazottak körében (8%). Mindazonáltal azoknak az embereknek az abszolút száma, akik alkalmazottak és szegények – mintegy 14 millió az úgynevezett „dolgozó szegény” –, kétszer akkora, mint a szegény munkanélküliek száma (kb. 7 millió). Ez főként a munkaerő-piaci változások eredménye, a rosszul fizetett állások terjedésének, a szaporodó bizonytalan, kényszerű részmunkaidős és rövid időszaki foglalkoztatásoknak a következménye.

Ezek a statisztikai adatok még mindig túlságosan kedvező képet adnak az EU szegénységi és szociális kirekesztettségi helyzetéről. Nem foglalják magukba azokat a csoportokat, amelyek különösen sebezhetők és veszélyeztetettek a szegénység által – például a hajléktalanokat, az üzérkedések áldozatait, az (illegális) bevándorlókat, a gondozó intézetek lakóit –, akik gyakran nem is nyilvántartottak.

A társadalom alsó rétegeiben növekvő szegénység vitathatatlan ténye kirívó, és botrányos ellentétben áll az európai társadalmak csúcseinak gyarapodó gazdagságával – noha az utóbbira vonatkozóan sokkal kevesebb hivatalos adat áll rendelkezésre. A jövedelemmegoszlásra vonatkozó, legutóbbi adatok 2001-ből valók, és azt mutatják, hogy a jövedelem szerinti alsó decilisnek jutott az egyenértékűsített nemzeti jövedelem három százaléka, tehát majdnem az egy nyolcada a jövedelmi felső decilis jövedelmének, amely a nemzeti jövedelemnek közel negyedét teszi ki (23%). Merrill Lynch és Capgemini 2006. évi világgazdagsági beszámolója (World Wealth Report 2006) szerint az európai dollár-milliárdosok száma az utóbbi években folyamatosan nő (2003-ban 2,4 százalékkal, 2004-ben 4,1 százalékkal és 4,5 százalékkal 2005-ben) és elérte a 2,5 milliót Európában; az európai népesség ezen 0,6 százalékanak pénzügyi vagyona 9,4 trillió dollár, vagyis az intézményes befektetők által kezelt összes európai pénzvagyonnak 60 százaléka teszi ki (15,6 trillió dollár).⁵

1.3 „Új-tag-betegség”. Makrogazdasági felzárkózás szociális javítások nélkül – Lengyelország esete

A csatlakozás végül is pozitívan befolyásolta az új tagországok makrogazdasági fejleményeit. A GDP-növekedés az utóbbi években sokkal nagyobb volt, mint a régi EU-15 országokban. Ez a nyugat-európai gazdaságoktól különböző növekedés azonban – noha szükséges a felzárkózási folyamatban – a kelet-közép-európai országok egy másik, igen komoly problémája okainak egyike lett: a folyó fizetési mérleg súlyos és kitartó negatív egyenlegét indukálta a legtöbb országban. Higgadt meggondo-

⁵ International Financial Services (www.ifsl.org.uk) pénzügyi trendek, Európa és USA összevetésében, 2006. október, 5. old.

lással arra a következtetésre juthatunk, hogy ha a jelenlegi tendenciák folytatódna, a negatív folyó fizetési mérleg és a legtöbb új tagállam eladósodása addig fog nőni, míg fizetéseképtelenné válik és hiteleit újra kell tárgyalja. Egy latin-amerikai modell tűnik fel így a horizonton, és úgy látszik nincs hatalom vagy mozgalom, amely meg akarná és meg is tudná változtatni ezt a tendenciát. Az IMF-típusú stabilizációs csomagok, amelyek az egyensúlytalanságokat az egészségügyi ellátás vagy az oktatás költségeinek csökkentésével próbálják megoldani, vagy az általános kormányzati reformok (eufemisztikus megfogalmazás a kormányzati szolgáltatások magánosítására), aligha tudják javítani a kelet-közép-európai országok feldolgozóiparának a versenyképességét, vagy pedig valóban javítani a fizetési mérlegét (még akkor sem, ha „javítják” a költségvetési deficit helyzetét).

Az a neoliberális nézet, mely szerint a liberalizáció és a dereguláció növelné az ország teljesítményét – mert a forrásokat hatékonyanallokálná és mindenki azt termelné, ami a legmegfelelőbb és nyereséges – a gyakorlatban súlyos egyensúlytalanságokra vezetett, mind a külkereskedelemben, mind a fizetési mérlegben, és pedig a nyugati versenytársak lényeges hatékonysági előnye miatt. A privatizáció egymást követő hullámai nagy mértékben egyenértékűek voltak a kelet-közép-európai országok vállalatai eladásával a külföldi tőke számára, azzal a következménnyel, hogy duális gazdaság jött létre. Ebben a duális szerkezetben a rendszerváltozások óta elszenvedett, óriási mértékű piacvesztés miatt a külföldi tulajdonú vállalatok termelik a növekedést, de jövedelmeiket külföldre utalják át (repatriálják a nyereséget), míg a nemzeti vállalatok stagnálnak, és komoly egyensúlytalanságokkal küszködnek. Ez a duális jelleg magyarázza, hogy miért romlik ezeknek az országoknak a költségvetése és fizetési mérlege, miközben viszonylag magas gazdasági és exportnövekedést mutatnak fel. Ezekbe az országokba a működő tőke formájában importált külföldi tőke lehetővé tette a nemzetközileg versenyképes üzemek, valamint sok szükséges munkahely megteremtését, miközben nem szükségszerűen pozitív a korreláció a működő tőke beáramlás és a gazdasági növekedés között.

Jó példa ezekre a problémákra Magyarország esete. A működő tőke masszív beáramlása és a portfólió beruházások csak időleges megoldást jelentenek a magyar gazdaság bajaira. Ha a vámmentes övezetek külföldi vállalatainak teljesítményét elkülönítjük a gazdaság többi részétől, a magyar gazdaság kiegyensúlyozatlansága világosan látható. Az 1. ábra mutatja, hogy ha a vámmentes övezet külkereskedelmi többletét figyelmen kívül hagyjuk, a magyar gazdaság külkereskedelmi mérlege a rendszerváltozás óta romlik, eltekintve az 1995-ös stabilizációs csomag által okozott szünettől. Bizonyos megközelítéssel a magyar (nem vámmentes övezeti) gazdaságnak negatív kereskedelmi mérlege úgy tekinthető, mint Magyarországnak a liberalizáció, a privatizáció, a dereguláció és a rendszerváltozást követően folytatott, szokásos gazdasági politikája által okozott piacvesztés. Az éves veszteség 2003-ban 11 milliárd dollárra rúgott és – amint az 1. ábrán látható – gyors ütemben növekszik.

1. ábra *A magyar külkereskedelem egyenlege*

Problémák Lengyelországban. Még ha a külső helyzet nem is romlott volna ilyen nagyon, az új tagállamokban a gazdasági növekedésnek általában nincs jelentős hatása a szociális fejlődésre. Jól demonstrálható ez Lengyelország esetével, mely ezen országok legnagyobbika, és az összes új tagállam közül az egyetlen, amelyiknek a legjobb és javuló a külső helyzete. Az elmúlt két évben Lengyelország jelentős gyorsulást mutatott fel a GDP növelésében, a 2001. és 2002. évi 1,2 százalékos tempót 2003–2005-ben 4,1 százalékra, 2006-ban legalább 5 százalékra növelte. A tőkeképződés 2001–2002-ben zajló 14 százalékos csökkenését az utóbbi két évben 6,5 százalékos és 2006 első felében 11,4 százalékos növekedés követte. Öt évnyi folyamatosan emelkedő munkanélküliség után – amely 2003-ra 20 százalékos munkanélküliségi arányt ért el –, most végre megfordult a tendencia. 2006 második negyedévében ez az arány 15,5 százalékra esett vissza, és ezt főként a belső kereslet növekedése által igényelt munkaerő megjelenése okozta. Párhuzamosan a foglalkoztatás többletével, a munka termelékenységében is jelentős növekedést állapítottak meg. Továbbá, a csatlakozást követő viszonylag rövid időszak (kb. egy év) kivételével az infláció oly alacsony maradt, hogy Lengyelország 2003 óta az EU három azon országa közé tartozik, ahol legstabilabbak az árak.⁶

Lengyelországnak a külső helyzete is kedvező. 2004 óta az exportból származó jövedelem euróra átszámítva évi közel 20 százalékkal növekedett, a nemzetközi ár-versenyképesség tetemes javulása folytán. Az export és import dinamika közti eltérés pozitív alakulása a külkereskedelmi áruforgalom deficitjének jelentős csökkenését eredményezte (a 2002. évi 7,7 milliárd euróról a 2005. évi 2,2 milliárd euróra), és hozzájárult a fizetési mérleg deficit arányának meredek eséséhez (2004-ben a GDP 4,3 százalékaról a 2005 évi 1,5 százalékára).

⁶ Lengyelország esete bizonyítja, hogy kedvező körülmények között (kevésbé hasznosított termelési potenciál és magas munkanélküliség) ésszerű expanzív monetáris politika nem eredményez növekvő inflációt, hanem épp ellenkezőleg, az igény oldaláról jelentkező inflációs nyomást ellensúlyozza a termelés csökkenő, egységre jutó költségéből származó többlet deflációs hatása.

A rendkívüli gazdasági fejlődés ellenére rendületlenül krónikus szociális problémák léteznek. A munkanélküliségi arány az EU-tagországok között maradt a legmagasabb. Ami ennél is rosszabb, hogy a hosszú idejű munkanélküliség (meghatározás szerint több mint 12 hónapos munkanélküliség) stabilan 10 százalék felett maradt, és a rendkívül hosszú munkanélküliség (több mint két éves) a 2004. évi 5,0 százalékról 2005-ben 5,3 százalékra nőtt. Az adatok azt sugallják, hogy a hosszú idejű munkanélküliség szerkezete rögzült. Ez rendkívül alacsony (a GDP egy százalékánál kevesebb) munkaerő-piaci politikára fordított kiadással és szélsőségesen visszafogott munkanélküli segélyezési politikával (a munkanélküli személyek nyolcada-hetede jogosult segélyre) társul.

A növekvő foglalkoztatással a munkakörülmények romlanak. Tükröződik ez az alkalmazás nagyobb bizonytalanságában (a határozott idejű szerződéssel alkalmazottak száma 2002 óta megkétszereződött), az alkalmazottak alacsony bérért dolgozó arányának növekedésében, a minimálbér arányának az átlagbérhez viszonyított csökkenésében és a munkáltatók által a munkatörvények gyakori megsértésében.

A jövedelemelosztás roppant egyenlőtlen maradt. 2005-ben a felső kvintilis jövedelme az alsó kvintilis jövedelmének 6,6-szorosa volt. A népességnek csaknem egyötöde nem éri el a méltányos életszínvonalat, az úgynevezett szociális minimumot. Mintegy harmada (vagy másként a teljes népesség 18 százaléka) az átlagos háztartási kiadások felénél kevesebbet költ fogyasztásra, és kb. egyötöde (vagy másként a teljes népesség 12 százaléka) rendkívül nagy szegénységben él, ami azt jelenti, hogy fogyasztási kiadásai nem elegendőek az emberhez méltó biológiai létezéshez és a pszichológiai fejlődéshez. Ez az arány 4,3 százalék volt 1996-ban, és mostanáig háromszor nagyobbra nőtt. E nyilvánvalóan káros jelenségek ellenére a kormány gazdasági és szociális politikái határozottan felületesek maradtak.

1.4 Messzire az elkötelezettségek teljesítésétől: elégtelen környezetvédelem

A környezeti fenyegetettség fő területein a helyzet kritikus maradt, sőt, egyre romlik, globális szinten és magában az EU-ban is; a fenntarthatatlan tendenciák ellenőrizetlenül folytatódnak. Érvényes ez az emberi tevékenység fokozta klímaváltozásra, a biodiverzitás veszteségeire, a források szűkösségére és az emberi lakókörnyezet romlására is.

Az üvegház hatású gázok kibocsátása az általános trend egyik beszédes példája. Az egyértelmű nemzetközi elkötelezettségek ellenére, továbbá annak ellenére, hogy az európai állampolgárok egyre inkább tisztában vannak a problémával, az EU még csak nem is készülődik a kiotói célkitűzések aktív megvalósítására (lásd 2. ábra).

2. ábra Az EU-15 teljes üvegházhatású gázkibocsátása a kyotói célkitűzéshez viszonyítva

Forrás: Európai Környezeti Ügynökség, 2006

Az a reményteli optimizmus, amelyet EU e területért felelős bizottsága hirdet, nem alapul látható fejleményeken. Az Európai Bizottságnak az a bejelentése (az energia hatékonyságról kiadott zöldkönyvében, 2005), hogy 2020-ra az EU a jelenlegi energiafelhasználásának 20 százalékát tudná költség nélkül megtakarítani, és fedezné az Európára a Kiotói Jegyzőkönyv szerint kirótt kötelezettségek felét, sokkal inkább csupán egy közlés az alternatív stratégiákban rejlő nagy lehetőségekről, mintsem hatékony tájékoztatás a jelenlegi fejleményekről.

1.5 Növekvő pénzügyi feszültségek – problémák az európai pénzügyekben

A EU nem kielégítő gazdasági és szociális fejleményei „beágyazottak” a növekvő pénzügyi feszültségek környezetébe globális és európai szinten egyaránt. Figyelemre méltó, hogy a nagyobb pénzügyi intézetek, mint az IMF és a BIS, elismerte mostanság ezt a tényt, és aggodalommal figyelik a pénzügyi egyensúlytalanságokat és bizonytalanságokat, melyek nagyobb „rendkívüli kiigazításokat”, sőt pénzügyi válságot okozhatnak. Ehhez a helyzethez különböző tényezők járulnak hozzá, s bár nehéz megjósolni, hogy ez mire vezet, óvatos és megelőző intézkedések szükségesek.

Dollárválság? A pénzügyi bizonytalanság fő forrása változatlanul az USA jelenlegi fizetési mérleghiánya, a dollár gyengesége és annak sebezhetősége, egy hirtelen és széles körű értékcsökkenéssel szemben. Egy ilyen helyzetnek könnyen az lehet a következménye, hogy a dollár-elszámolások euró-elszámolásokra fordulnak, ami az eurót fenntarthatat-

lan szintre hajtáná fel, két ellentétes hatással: elsősorban néhány szektorban és az eurózóna néhány országában a versenyképesség drasztikus csökkenését kellene kezelni, másodsorban az euró és az egyéb, EU-beli valuták közötti viszonyt megváltoztatná az euró elfogadottsága, ami Britanniában, a skandináv államokban és az új tagállamokban inflációs sokkot jelentene, éppen akkor, amikor az eurózóna a szűkülésére irányuló tendenciával próbál megbirkózni.

Lakásárak. Ez ügyben az EU-n belül is van néhány aggasztó tendencia: különösen Nagy-Britanniában és Spanyolországban, ahol a házak és a lakások ára gyorsan történelmi magasságokba emelkedett. Maga a Nemzetközi Valuta Alap is felismerte mostanában, hogy mikor létrejött az elmozdulás az egyre inkább piac-orientált pénzügyi rendszer felé, ezekben az országokban a gazdaság sokkal inkább ki van téve a vagyonárak hullámzásának.⁷ Rendszerint lehetetlen általános monetáris politikát kijelölni az ilyen egyensúlytalanságok kézbentartására.⁸ Ehelyett testre szabott beavatkozások szükségesek a lakásépítési szektorba, megőrzendő a stabilitást, és gátat szabni a lakásár-infláció kedvezőtlen elosztási hatásainak. Ez azonban nem történt meg.

Banki nyereségesség. További aggasztó jelenség a pénzügyi szférában a óriási profit, amelyre bizonyos pénzügyi csoportok szert tesznek. Konkrétan: a nagy brit bankok (az „öt nagy”) éppen most jelentették be a legutóbbi pénzügyi évben elért, irdatlan profitjaikat. Az összesen 33,5 milliárd font az Egyesült Királyság GDP-jének 2,5 százaléka. Nyilvánvaló, hogy ez az összeg nem mind hazai eredmény (ez a 25 millió brit háztartás mindegyikétől származó 460 fontot jelentene⁹), de még ha feltétezzük az öt nagy némelyikének globális elterjedtségét, ezek az összegek nem magyarázhatóak hatékonysági feltételekkel – ezek kizárólag a piaci erőnek tudhatók be, és annak a ténynek, hogy a bankok történetesen jól megalapozottak néhány növekvő szektorban¹⁰. Ezekre az indokolatlan profitokra vezethető vissza a társaságok vezetőségei részére adott juttatások folyamatos emelkedése, különösen a pénzügyi szektorban, amely szociálisan egyenlőtlenséget szül, és gazdaságilag káros. Mivel az európaiak renyheségükről ismertek a bankjaik megváltoztatását illetően, értelmetlen úgy tekinteni a versenyre, mint ami képes ennek a kizsákmányolásnak a megzabolázására. Amire szükség van, az rövid távon a bankok túlságos profitjának megadóztatása (a Thatcher-adminisztráció a korai 1980-as években úttörő volt ebben a tekintetben), és hosszú távon pedig a kereskedelmi banki szolgáltatások sokkal alaposabb szabályozása.

Fedezeti alapok. Bár mostanában lelassult a fedezeti alapok tevékenységének terjedése, van további ok az aggodalomra. Ezek az intézmények

⁷ IMF, Gazdasági Kilátások (Economic Outlook), 2006. szeptember

⁸ Bár a vagyonárak minden bizonnyal a monetáris politika meghatározásának egyik releváns tényezője, a monetáris politika használatáról szóló viták némelyike, amelyek a vagyonárak inflációjával foglalkozik, javasolja az 1980-as évek borzalmas monetarista gyakorlatához való visszatérést.

⁹ Motley Fool website

¹⁰ Az öt nagy, brit bank piaci erejét bőven taglalja a Cruikshank Beszámoló (HM Treasury, *Review of Banking Services in the UK*, 2000).

szándékosan nem átlátszóak, mert el akarják kerülni a többi beruházó érdeklődését a stratégiájuk iránt, és ez problémákat okoz mind a stabilitás, mind a piac működésében. Ismeretes, hogy a fedezeti alapok ab ovo különösen spekulatív pozíciókat foglalnak el, beleértve a rövid távú pozíciókat bizonyos érdekeltségekben. Ez korlátlan veszteségekhez vezethet, és nagyon bonyolult helyzeteket hozhat létre, ami fokozott késedelmi kockázattal járhat. Azonkívül a legkülönbözőbb vállalkozásba befektetnek, messze a szervezett biztonságos piacok határain túl. E „periferikus” piacok némelyikének likviditása korlátozott, és a megrázkódást követően együttesen el tudnak tűnni, otthagynak a beruházókat az eladhatatlan vagyonnal. Ezekről az alapokról ezért meg kell követelni, hogy teljes és gyakori beszámolót adjanak helyzetükről a hatóságoknak¹¹. A fedezeti alapok képviselői mostanában – válaszként a csökkenő megtérülésekre – új és nem kevésbé ártalmas stratégiai vonalra álltak rá: egyedül vagy más fedezeti alapokkal társulva bevásárolják magukat nagy társaságokba, és intenzív „részvényesi tevékenységet” fejtenek ki, azzal a szándékkal, hogy felferjék a részvények árát és magas osztalékot kényszerítsenek ki. Ennek a magatartásnak szerencsétlen fertőző hatása van a hagyományos intézményes befektetőkre, amelyek növekvő mértékben, hasonlóan rövid távú nyomást gyakorolnak azoknak a vállalatoknak a vezetésére, amelyekbe sok milliárdnyi hozzájárulást fektettek a nyugdíjalapok és a biztosító társaságok. Ennek következményei vannak, és nemcsak a nyugdíjasok jövőbeli nyugdíjának a biztonságára, hanem káros a hatása annak társaságnak a munkásaira és az alkalmazottaira nézve is, amely ilyen fokozott nyomásnak van kitéve.

2. Érzéketlen reakciók a gyenge eredményekre és erősödő kritikára – gazdasági és szociális politika

2.1 Magasabb kamatlábak és alacsonyabb állami költségvetés A makrogazdasági restriktió szelleme

A makrogazdasági politikák terén semmi valóban új nem történt az elmúlt évben – miközben az európai gazdaság folyamatban lévő, mérsékelt lábadozásának támogatása és erősítése, valamint annak fenntartható és fenntartott pályára állítása lett volna a kihívás. Ennek azonban nem felelt meg. Helyette ellenkező irányú jelzések érvényesültek, ez pedig sokkal sebezhetőbbé teszi a gazdaságot a termelés közelgő globális lelassulásával és növekvő pénzügyi bizonytalansággal összefüggésben.

A monetáris politika folytatta, sőt fokozta a monetáris restriktió eredménygátló gyakorlatát. Bár az Európai Központi Bank nem lát közvetlen inflációs veszélyt, és a bérfejlesztések – még a pénzügyi hatóságok becslése szerint is – igen mérsékeltek voltak, két lépésben emelték az alapkamat mértékét, hogy megelőzzenek minden, lehetséges inflációs várakozást. Ez egész biztosan nem segítette a gazdasági növekedés fenntar-

¹¹ Teljes áttekintésre „Hedge Funds: developments and policy implications” (Fedezeti Alapok: fejlemények és döntési alkalmazások), *ECB Monthly Bulletin*, 2006. január

tását a német és francia nagyobb és gyengébb gazdaságban, melyektől azonban nagy mértékben függ a gazdasági fejlődés általános irányzata. A folyamat véget vetett az építőipar lábadozásának is, például Németországban, ahol az sok éven át mély válságban volt. Másrészt a kamatszint kirándulása erősíteni fogja a pénzügyi feszültséget az olyan országokban, mint Spanyolország és az Egyesült Királyság, melyekben a lakáspiac spekulatív alapon felélénkült. Ez sokkot okoz a nagy felhajtó erejű pénzügyi tevékenység területén is, és így hozzájárul a globális pénzügyi feszültségekhez, amelyek a spekulációs buborék elpukkanásához vezethetnek, széles körű és káros, továbbterjedő hatásokkal. Noha a túlzott pénzügyi spekuláció megfékezése bizonyára megfelelő, pusztán a kamatláb emelése a pénzügyi válság elleni védőintézkedések nélkül veszélyes és potenciálisan károsító.

Természetesen a fiskális politikákban sem történt változás, az uralkodó irányzat itt is megerősödött. Ez jól észlelhető a Stabilitási és Növekedési Egyezmény javított változatában. Az előző években a fiskális fundamentalizmusnak ez az eszköze háttérbe szorult, kisebb szerepet játszott a hivatalos nyilatkozatokban, sőt, a Bizottság korábbi elnöke „stupid” egyezménynek nevezte. Ez a részleges semmibevevés épp arra az időszakra esett, amikor Németország harmadszorra és negyedszerre is megsértette az Egyezmény költségvetési deficitre vonatkozó előírásait, és kivédte a hivatalos eljárás lefolytatását, amit a Bizottságnak kezdeményeznie kellett volna. Most, hogy Németország egyenesbe jött, a Stabilitási és Növekedési Egyezmény helyzete megerősödött, és újra hangsúlyozottan az egyensúlyban lévő költségvetés a szilárd fiskális politika fő vezérelve. A bevételi oldalon az adóverseny folytatódik, aminek katasztrofális hatásai lesznek a költségvetésre, mihelyt a társaságok kirobbanó profitjának mostani időszaka lejár. Az EU szintjén a tanács döntéseit a 2007–2013 időszak EU-költségvetés megkurtítására elfogadták, és ez tovább szűkíti az EU manőverezési lehetőségét a sürgős szociális és környezeti problémákkal való küzdelemben.

2.2 „Bolkenstein” új szerelésben. A dereguláció szelleme az új szolgáltatási irányeloben

A legutóbbi két év európai gazdasági politikai döntéseinek legellentmondásosabb intézkedése volt az irányelv-tervezet megfogalmazása „a belső piaci szolgáltatásokról”. A konfliktus lényege a „származási ország” alapelv volt, mely azt mondja ki, hogy minden EU-országban bejegyzett szolgáltató cég szolgáltatást végezhet az EU valamennyi tagállamában, a hazai szabályok alkalmazásával. 2006 februárjában Európa-szerte mintegy 100 000 embert mozgósítottak a szakszervezetek és a társadalmi mozgalmak, akik nagy demonstrációkon tiltakoztak ezen irányzatnak a legtöbb tagállam szociális intézményeire, rendszereire és eredményeire nézve pusztító következményei ellen. Az európai tiltakozó mozgalmaknak ez a jelentős nyomása néhány változtatást eredményezett az eredeti szövegben. Bizonyos szektorokat kivontak az irányelvben érintettek közül – pl. az audiovizuális szolgáltatásokat, a kikötői és szállítási szolgáltatá-

sokat, a biztonsági szolgáltatásokat, az időszakos munkaszervező ügynökségek tevékenységét, az egészségügyi szolgáltatásokat és néhány szociális szolgáltatást, olyanokat, mint a szociális lakásellátás, a gyermekgondozás és a szükségben lévő családoknak ill. személyeknek nyújtott szolgáltatások. A tervezett irányelvnek az egészségügyi szolgáltatásokra, a páciensek egész Európára kiterjedő mobilitására, a dolgozók állásért folyamodásának különleges feltételeire vonatkozó szakaszait visszavonták. Így aztán bizonyos eredmények születtek a korábbi bizottsági tag, Frits Bolkenstein eredeti tervezetéhez képest.

2006 novemberében az Európa Parlament további javítás nélkül jóváhagyta a Bizottság közös állásfoglalását a Szolgáltatások Irányelve. Tehát az irányelv hatályba léphet. Az EU-intézmények azt állítják, hogy most „kiegyensúlyozott kompromisszumot” értek el, miközben egyrészt megnyitották a szolgáltatások számára a piacot EU-szerte, ugyanakkor megőrizték és erősítették az Európai Szociális Modellt. Nézetünk szerint nem ez a helyzet. „Bolkenstein” nem lett hatástalanítva, az eredeti tervezet legtöbb stratégiai lényegét megőrizték. Ennek az értékelésnek különféle okai vannak.

A származási ország alapelv. Igaz, hogy a „származási ország” meghatározás kimaradt az irányelv szövegéből. Ehelyett az irányelv 16. szakasza most azt mondja, hogy „a tagállamnak, amelyben a szolgáltatást nyújtják, szabad hozzáférést és szabad gyakorlást kell biztosítania a szolgáltatási tevékenységnek a területén belül”. Az ezt követő intézkedésekből világossá válik, hogy a szavak megváltozása nem vonatkozik a tartalom megváltozására, és hogy a liberalizáció és a dereguláció még mindig a Szolgáltatási Irányelv központi lényege. Az kötelezi a tagállamokat, hogy azonnal oldjanak fel 31, és vessenek alá szigorú vizsgálatnak 60 speciális követelményt, amelyek teljesítését a tagállamok megkövetelik a más tagállamokból származó szolgáltatótól – és az ennek való megfelelésről adjanak rendszeres jelentést. Például a Szolgáltatási Irányelv 14. szakasza szerint a tagállamok a jövőben nem lesznek többé abban a helyzetben, hogy meghatározzák egy intézmény létesítésének formáját. Nem követelhetik meg többé, hogy a szolgáltató a lehető legrövidebb időben végezze működését az ország területén, sőt, nem követelhetik meg a bejelentkezését sem. Mi több, nem lesz többé lehetőség a gyakran csupán formális többszöri regisztrációt megakadályozni. Ezekkel a tiltásokkal az Irányelv ösztönzést ad a szolgáltatóknak, hogy kihasználják az Európai Unión belül a szabályozó normák különbségéből adódó előnyöket, székhelyük áthelyezése révén. Ez nemcsak az adózás alóli kibúvást teszi könnyebbé, hanem a magasabb környezeti, foglalkoztatási és egészségügyi normák visszavágását is csakúgy, mint a minőségi követelményekét és a kollektív megállapodásokét, amelyek korábbi származási országukban érvényesek.

Kizárás az irányelv hatóköréből. A bíráló viták és a társadalmi tiltakozás eredményeként az Európa Parlament az irányelv tervezet első olvasásakor számos terület kizárását követelte az irányelv hatóköréből. Elég sok lényeges követelést nem vett figyelembe a Bizottság közös állásfoglalása, másokat erősen felhívított.

– A parlament ki akarta hagyni valamennyi „szociális jólét célú szol-

gáltatást” – többek között az oktatást, a kulturális és szociális szolgáltatásokat. Egyelőre csak „a szociális lakásépítést, a gyermekgondozást és a folyamatosan vagy időszakosan rászoruló családok és személyek számára nyújtott szolgáltatásokat” zártak ki azzal a feltétellel, hogy azokat „az állam, az állam által megbízott vagy állam által jótékonyságának elismert szolgáltató” működteti.

– A parlament igényelte, hogy a közérdekű szolgáltatásokat zárják ki az irányelv hatóköréből. Most csak a közérdekű nem-gazdasági szolgáltatások vannak kizárva. Az irányelv hangsúlyozottan a díjazást tekinti a meghatározás alapjának (hogy t. i. mi valósít meg szolgáltatást). Következésképpen minden, díjazásért végzett oktatási, kulturális vagy szociális szolgáltatás – az is, amit közvetetten vagy ösztöndíjból fizetnek, vagy nem „lényegében állami alapból” fizetnek – az irányelv hatása alá tarthat, hacsak nincs kifejezetten kizárva abból.¹²

– A munkatörvény kizárása az irányelv hatóköréből ugyancsak felhígult.

– Bár az eredeti „Bolkenstein”-tervezetnek a dolgozók kinevezéséről és egészségügyi ellátásáról szóló szakaszait kihagyták az irányelvből, a Bizottság ezeket a csatározásokat egyszerűen más területekre tolta át. Kibocsátottak egy tájékoztatót „Útmutató dolgozók kinevezéséről szolgáltatásokról való gondoskodás keretében” címmel, s ebben megkövetelik a tagállamoktól, hogy töröljenek el bizonyos követelményeket a cégekkel szemben, amelyek dolgozókat neveznek ki más tagállamba. Az egészségügyi ellátásra vonatkozóan pedig a Bizottság bejelentett egy speciális tervezetet, amely intézkedéseivel még tovább megy mint az eredeti „Bolkstein”-tervezet.

Szűk lehetőség a kivételekre. Elvileg a tagállamok jogosultak bizonyos szolgáltatásokat kiemelni az irányelv hatóköréből, társadalom-politikai, közbiztonsági vagy közegészségi és környezetvédelmi okokból. Az ilyen kivételeknek azonban igen szűk a lehetősége, mert be kell tartani a diszkrimináció-mentesség, a szükségesség és arányosság alapelveit. Ezeknek a követelményeknek a meghatározása nagy mértékben nyitott maradt.

Kiterjedt lehetőségek az Európai Bíróság számára. Várható, hogy a határon átnyúló szolgáltatások bővülni fognak, és több keresetet fognak az Európai Bíróságnak benyújtani, hogy döntsön: vajon a tagállamok követelményei a másik országból származó szolgáltató cégekkel szemben kielégítik-e a törvényesség kritériumait. A Bíróságnak egyre többször kell döntenie, hogy az intézkedés valóban „szükséges-e” az állított célok elérése érdekében. Mivel az Európai Bíróság liberalizációt támogató döntései jól ismertek, félő, hogy az Európai Bíróság ítéletei lényegesen nagyobb deregulációs nyomáshoz fognak vezetni a tagországra nézve. „Bolkenstein szelleme” még mindig a szolgáltatási irányelv vezérfonala.

¹² Az Európai Bizottságnak a közszolgáltatásokról vallott nézete, hogy majdnem valamennyi közszolgáltatás „gazdasági természetű”, mivel azokat díjazás ellenében nyújtják. A közszolgáltatások széles körének liberalizációja után (pl. telekommunikáció, postai szolgáltatások, vasút, áram és gázellátás stb.) a szolgáltatási irányelv utat nyit sok, még közszolgáltatásként maradt szolgáltatás liberalizációja számára.

2.3 Hasznos leltár, de foghíjas politikák. A határozatlanság szelleme a szegénység elleni küzdelemben

Noha a szegénység és a kirekesztettség egyre kevésbé feltárt, azt mindenki elismeri hogy ez növekvő számú embernek a fő problémája az EU-ban. Ennek ellenére gyakorlati és hatékony politikai akciók szinte nincsenek. Az EU-szintű szociálpolitika változatlanul a gazdasági döntések alárendeltje, azok pedig inkább generálják, mintsem csökkentik a munkanélküliséget, és súlyosbítják a helyzetet, ahelyett, hogy enyhítenék a szociális feszültségeket. A gazdasági és fiskális „szükségességre” irányuló összpontosítás a versenyképesség növelése érdekében hozzájárul az európai jóléti rendszerek felszámolásához és a szociális normák gyengítéséhez az EU-n belül. Az a tény, hogy európai szinten nincsenek hozzáférhető források a szociális biztonsági háló javításának támogatására az alacsony jövedelmű országokban, újabb akadály a hatékony szegénység elleni küzdelemnek a tagállamokban.

A Lisszaboni Európa Tanácskozás által 2000-ben bevezetett „kooperáció nyílt módszere” különböző politikai területeken – pl. foglalkoztatás, szociális védelem és társadalmi integráció – üdvözölhető, mert lehetővé teszi a tagállamoknak és a Bizottságnak, hogy politikai állásfoglalásokat fogalmazzanak meg és javaslatokat dolgozzanak ki politikai területekre, hivatalos európai jogosultság nélkül, azonkívül politikai és nyilvános párbeszédnek is támogathatók ezzel az eszközzel. Mindazonáltal a „kooperáció nyílt módszere” csak enyhe politikai eszköz, amelynek célja, hogy a tagországok egymástól tanuljanak. Ellentétben a Stabilitási és Növekedési Egyezményrel, a politikai célkitűzések, amelyekben közösen megállapodnak a „kooperáció nyílt módszere” tárgyalások során, nem kötelezőek és nincs szankcionálási mechanizmus, ha a közös célkitűzéseknek nem tesznek eleget nemzeti szinten. Ezért nem meglepő, hogy az EU-tagállamok Nemzeti Cselekvési Tervei világos bizonyítékai az „alkalmazási szakadéknak, amely aközött van, hogy mi mellett kötelezik el magukat a tagállamok a közös célkitűzésekben, és mekkora politikai erőfeszítést fordítanak annak alkalmazásáért”.¹³

Bár az EU határozott lépést tett azért, hogy a társadalmi integráció kérdését politikai napirendjére tűzze, a gyakorlatban a közös eredmények csak a szegénység terjedelméről szóló statisztikai adatok javulására vonatkoznak (amelyek egyébként csak a jövedelem szerinti szegénységre összpontosítanak, és nem foglalnak magukba információt az elszegényedés egyéb tényezőiről), és azt serkentik, hogy a tagállamok a „kooperáció nyílt módszere” keretében hasznosítsák a tanulási folyamatokat. Az európai népesség szociális helyzetében javulás nem következett be. Ellenkezőleg, négy évvel azután, hogy a társadalmi integrációt 2000-ben az EU bevezette az stratégiai céljai közé, a szegénység terjedt.

¹³ Európai Bizottság, Joint Report on Social Protection and Social Inclusion, 2006, 10. old.

2.4 A minimum-normák elleni támadás. Az ellen-reform szelleme a munkaidő-irányelv tervezett felülvizsgálatában

2004 szeptemberében, elsőként az Európai Unió történetében, az Európai Bizottság próbálkozásba kezdett a munkavédelem létező minimum-normájának felszámolására, s javaslattal állt elő az 1993-as munkaidő-irányelv felülvizsgálatát illetően. Ez az irányelv *átlag* 48 órában limitálja a heti munkaidőt, beleértve a túlmunkát (ezt a normát már 87 évvel ezelőtt nemzetközi szinten fogadta el az 1919-re (!) datált ILO Agreement C1). Az EU a gyakorlatban nem érte el ezt az óraszámot. A heti aktuális órák száma sokkal kisebb. 2005-ben az EU-25-ben 38 óra körüli érték volt, 33 óra a nők és 42 óra a férfiak esetén. Ez még mindig messze alatta van a heti 48 órás munkaidő maximumot engedő irányelvnek.

A Bizottság javaslata, amely a társaságok és kormányok lobbizását visszhangozza, nem támadja közvetlenül a 48 órás határértéket, de ad egy közvetett megközelítést, amelynek ugyanaz a hatása. Hivatkozik egyrészt a nagyobb rugalmasságra, másrészt a ügyeletben töltött idő új meghatározására.

Rugalmasság. Már a most létező irányelvben is sok a rugalmasság, de a munkaadók, kormányok és a Bizottság többet akarnak. Az irányelv kiköti, hogy normaként a heti *átlagos* munkaidőt négy hónapos referenciaidőre vonatkoztatva kell számítani. Így az aktuális *egyetlen heti* munkaidő most már 78 órára terjedhet, és bizonyos körülmények között akár 89 órára is. A referencia periódus kiterjeszthető 12 hónapra is, a kollektív szerződés útján. A Bizottság, a Tanács és az Európa Parlament azt akarta a kormányoktól, hogy ezt a 12 hónapos periódust a nemzeti törvénykezés vagy rendeletek engedélyezzék. Ez sokkal több lehetőséget teremt a hosszabb és sokkal rendszertelenebb munkaórák elrendelésére a társaságok érdekében. Az alkalmazottak megsemmisíthetik az évesített munkaidőről szóló kollektív szerződéseket, aztán igénybe vehetik a (valószínűleg rosszabb) feltételeket, amelyekre lehetőséget adnak az új törvények és rendelkezések.

Ügyeletben töltött idő. Az EU intézményei meg akarnak szabadulni az Európai Bíróság által 2000 óta megalapított jogesettől, mely szerint a munkahelyen töltött ügyeleti időt teljes terjedelmében munkaidőként kell számításba venni, és az ezt kompenzáló pihenő időnek közvetlenül kell követnie a kombinált munka- és ügyeleti időt. A Tanács már megegyezett abban, hogy bevezeti az irányelvbe az ügyeleti idő „aktív” és „inaktív” része közötti különbségtételt. Az utóbbit egyáltalán nem, vagy csak részben számítanák munkaidőnek. Ez nemcsak az európai bírósági jogesettel áll szemben, hanem a szintén létező EU-törvényekkel is, pl. a 2002/15/EC irányelvvel, amely a szállítási szektorban dolgozó gépkocsivezetők munkaidejét szabályozza. Ez az egészségügyi szektorban és a védelmi szolgálatoknál dolgozó, több millió alkalmazottat támadja, akik azt remélték, hogy az Európai Bíróság ítélete alapja lehet a túl hosszú munka- és ügyeleti idő-kombináció korlátozásának. A Tanács, a Bizottság és az Európai Parlament többsége csak akkor értékeli az európai bizottsági jogesetet, ha az a liberalizációs döntéseket támogatja, ahogyan ezt a szolgáltatási irányelvekhez való megközelítésükben is kimutatták.

Kivételezés. Míg a rugalmasság és az ügyeleti idő kérdéseiben jelentős az egyetértés a Tanács, a Bizottság és az Európai Parlament nagy többsége (konzervatívok, liberálisok, szociáldemokraták és zöldek) között, véleményeltérés áll fenn egy másik, fontos kérdésben: a heti maximális munkaidő alóli kivétel lehetőségének kérdésében. A jelenlegi irányelv megengedi pl. az egyedi kivételt az „önkéntesség” írásos kinyilvánítása révén. Az alkalmazottak beleegyezhetnek az irányelv minimális védelmének visszavonásába (ez az átlagos heti munkaidő maximumát 48 órában korlátozza), és elfogadhatnak a munkaadó által javasolt hosszabb heti munkaidőt is. Számos tapasztalati tanulmány alapján még az Európai Bizottság is vádat emel elsősorban az Egyesült Királyság ellen, amiért úgymond visszaélnék a kivételezéssel azért, hogy megengedjék a munkaadóknak a hetente akár 60 óránál is hosszabb munkaidőben való megengedést. Az Európai Parlament ezért azt követeli, hogy a kivételezési klauzulát 36 hónappal a felülvizsgált munkaidő irányelv hatályba lépést követően töröljék. Mindazonáltal a tagállamok többsége – pl. Ausztria, Németország, az Egyesült Királyság és a kelet-európai tagállamok – szeretné a kivételezés folytatását, legtöbbjük minden korlátozás nélkül. Az Európai Bizottság, a finn elnökség és más tagállamok bizonyos megszorításokat javasolnak, de szintén fenntartanak a kivételezést, mint általános eszközt az irányelv normáitól való eltérésre. Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Ciprus és Görögország a kivételezés megszüntetését követeli.

Ezeknek a javaslatoknak egyike sem kapott minősített többséget a Szociális Ügyek Tanácsának mostani ülésén. Mivel a közelgő német elnökségnek nem áll szándékában e kérdés felvetése, a munkaidő irányelv romlásának eredetileg tervezett felülvizsgálata elmarad, legalábbis egy időre. Ez lélegzetvételhez juttatja a szakszervezeteket és a társadalmi mozgalmakat, hogy az irányelv progresszív reformjáért ellentámadást indítsanak.

2.5 Biztonság katonai eszközökkel és vissza a nukleáris energiához – a hatalom szelleme és környezeti felelőtlenség az energiapolitikában

Összpontosítás az olajra. Az energia-politikáról zajló európai politikai viták a külföldi olcsó olajellátás szorgalmazásánál maradtak (ami nyilvánvalóan fenntarthatatlan az „olaj-csúcs” vita tükrében), és jórészt az orosz gáz mint alternatív energia forrás kérdésére korlátozódtak. Nem meglepő, hogy ez az irányzat a katonai erőfitogtatás megújult hangsúlyozásához és a legtöbb fontos olajtermelő ország ellenőrzéséhez vezetett. A nukleáris ipar azon kísérleteit sem utasította vissza az európai politika, melyek saját felélesztésüket javasolják, mint a klímaváltozást is befolyásoló szén-dioxid-kibocsátást elkerülő utat.

Fenntartható energia-stratégia. Az EU-bizottság azon próbálkozásai, hogy meghatározzanak egy fenntartható európai energia stratégiát, következmény nélküliek maradtak, sőt, részben károsnak bizonyultak. A kiemelt területek, amelyeket a Zöldkönyv „a biztonságos, versenyképes és fenntartható energia Európának” (2006. május) felsorol (következetes

EU-energia külpolitika kidolgozása, további piac-integráció a hosszú távú energia ellátás biztosítására, olyan technológiai fejlesztések beindítása, amelyek állásokat és növekedést hoznak létre, kezelik a klímaváltozást) a piaci eszközök iránti és a műszaki hatékonyságba vetett, túlzó bizalmat tükröz. Ugyanakkor az EU nem határolódik el világosan a külpolitikában a katonai eszközök potenciális használatától és hasznosságától. Ez az energiaellátókkal kötött, hosszú távú együttműködési megállapodásokat a vezetékek és a kereskedelmi egyezmények kérdéseire korlátozza, miközben hagyja, hogy az EU elkötelezettsége kevésbé váljék függővé a címzetlen külföldi importtól. Még mindig kevés figyelmet szentelnek az alternatív energiapolitika két, kulcsfontosságú területének: az energiapiac-zarlás visszaszorításának és a megújuló energiaforrásoknak. Hiányzik a szállítási szektor felülvizsgálatának célkitűzése, noha ez a szektor emészt fel jelenleg az EU által importált teljes olajmennyiségnek a 70–80 százalékát. A Zöldkönyv nem veszi komolyan a nukleáris energiatermelés kockázatait, holott az peig változatlanul az energiatermelés legveszélyesebb formája, a radioaktív szennyezéssel és az elválaszthatatlan utóhatásokkal –, s a teljes életciklust figyelembe véve messze nem kibocsátásmentes, és gazdaságilag sem életképes. Ez pedig annál is inkább figyelembe veendő, mert az európai polgárok határozott többsége erőteljesen bírálja e lehetőség megvalósítását.

Energiahatékonyság. Üdvözlendő, hogy a Zöldkönyv aláhúzza a növekvő energiahatékonyság gazdasági és környezeti előnyeit, valamint javasolja, hogy Európát a világ leginkább energiahatékony gazdaságává kell tenni. Ez azonban nem érvényesült a jelenlegi EU-politikákban, s erre vonatkozóan nem határoztak meg kötelező keretet az energiahatékonyság emelésének közös orientációjára. Annak a néhány reális döntésnek, amit e téren hoztak, nincs világos célkitűzése. A energia-végfelhasználás hatékonyságára vonatkozó irányelv, amelyet eredetileg javasoltak kötelező célkitűzésként, a kárbavesző energia csökkentésére, annyira felhígult, hogy most az üzletelést segíti – a szokásos gyakorlat szerint. Az épületek hatékonyságáról szóló irányelv csak a háztartási szektorban potenciálisan megtakarítható energiának mintegy a tíz százalékát érinti, pedig ez a szektor önmagában az európai energia felhasználásnak 40 százaléka körül mozog. Egy másik irányelv, amely a szimultán áramfejlesztés és hőtermelés elősegítéséről szól, nem állít fel sem célokat, sem normákat, csupán arra korlátozódik, hogy megkérje a tagállamokat: egy kicsit többet tegyenek, mint a kiadvány tanulmányozása.

Fenntarthatósági stratégia. 2004 közepe óta az Európai Unió előrelépett a 2001-ben elfogadott, úgynevezett Göteborgi Stratégia felülvizsgálatában. A „megújult stratégia”, amelyet az Európa Tanács 2006 júniusában elfogadott, stratégiai célokat fektet le, 2010-ig. A dokumentum megismétel olyan elköteleződéseket, amelyeket máshol már megtett, de először történik meg, hogy a nemzetközi elköteleződéseket egyetlen keretbe foglalták. Ez korlátozott előrelépés ugyan, de hiányzik annak a kérdésnek a taglalása, hogy miként viszonyul egymáshoz a Hosszú Távú Fenntarthatósági Stratégia és a felülvizsgált Lisszaboni Stratégia, rövid- és középtávon.

A felülvizsgált fenntarthatósági stratégia (EU SDSII) célkitűzései kö-

zött hangsúlyosan említik annak „nemzetközi felelősségét” – beleértve az ENSZ által 2000-ben felfektetett millenniumi fejlesztési célokat – ez a globális szegénységet és fenntartható fejlődést, mint kihívást, a hét prioritást élvező akció egyikeként határozza meg.¹⁴ Az átfogó célkitűzés „a fenntartható fejlődés aktív előmozdítása világszerte, és annak biztosítása, hogy az Európai Unió bel- és külpolitikája összhangban legyen a fenntartható fejlődéssel és nemzetközi kötelezettségeivel”. Ugyanakkor, ezzel nyílt ellenmondásban, az EU fejleszti külpolitikájának katonai dimenzióját, újrachatározza fejlesztési együttműködését az európai iparok rövid távú export támogatását illetően, és kétoldalú egyezmények útján olyan kereskedelmi politikát bontakoztat ki, amely még köszönő viszonyban sincs az EU Fenntartható Fejlődési Stratégiájának törekvéseivel és célkitűzéseivel.

2.6 Meggondolatlan törekvések a fogyasztók rovására – az egységesítés szelleme a Bizottság lakásépítés finanszírozási terveiben

A pénzügyekben, mint bármely más politikai területen, az EU-vezetőség hűségesen kitart egy olyan stratégia mellett, amely komplett prioritást ad a piacvezérelte integrációnak, elhatárolódva bármilyen szociális projekttől, és semmibe veszi ezeknek a politikáknak magára nézve is előnytelen következményeit. Néhány nagybani piacon – elsősorban a bank-közi piacokon, a kormány-hitelek piacain stb. – magas fokú integrációt értek el, és ez kívánatos is mindaddig, míg ez az európai pénzügyi rendszert hatékonyabbá teszi. Más piacokon, különösen a részvénytőzsdék bizonytalansága és a nagy társaságokat körülengő botrányok sora, mind Európában, mind az USA-ban. A piacvezérelte integráció még egyéb területeken is nagy károkat fog okozni a fogyasztóknak. Beszédes példa erre a lakásépítés finanszírozása.

Miután tulajdonképpen befejezte törvényalkotói programját a nagy, nagybani és a pénzügyi piacokra vonatkozóan, az Európai Bizottság, növekvő figyelmet fordít a viszonteladók piacára, ahol nagyobb integráció végrehajtására törekszik a lakásfinanszírozás terén¹⁵. Egy ilyen kezdeményezések eredménye majdnem biztosan káros. A tagállamok lakás-finanszírozási módjai a nagyon különböző lakásellátási felfogással, a nagyon különböző birtoklási módozatokkal és a szociális lakásellátás különböző prioritásaival összefüggésben alakultak ki. A lakáshasználók pénzügyi szolgáltatója, a FIN-USE rámutat, hogy a háztartások nem szívesen váltanak a jól megértett nemzeti szabályozásról egy egységesített rendszerre, és nagyon ellenségesen fogadnák, ha a származási ország szerinti szabályok használata irányítaná a külföldi jelzálogot nyújtókat a fogyasztók

¹⁴ Klímaváltozás és tiszta energia, fenntartható szállítás, fenntartható fogyasztás és termelés, a természeti erőforrások megőrzése és menedzselése, közegészség, társadalmi integráció, demográfia és migráció, globális szegénység és fenntartható fejlődés kihívása.

¹⁵ Európai Bizottság, *Green Paper: Mortgage Credit in the EU*, (Zöldkönyv: jelzáloghitel az EU-ban) COM 327, 2005.

otthoni piacán. A FIN-USE ugyancsak „túlzott optimizmusként” bírálja a Bizottság állításait a teljes mértékű integráció előnyeiről¹⁶.

Lehetséges, hogy a fogyasztók érdekeit szolgálja a más országokból nyújtott jelzálog-szolgáltatás, ha ebben a más országban a létező hazai jelzálog-szolgáltatók piaci lehetőségei erősek, de kevés a bizonyíték arra, hogy ez volna a helyzet. Az úgynevezett „korlátok”, amelyeket a Bizottság meghatározott, többnyire egyszerű különbségek a szabályozásban, s arra jók, hogy megvédjék a sebezhető háztartásokat a túlzott kamatmértékektől. Az ilyen intézkedések egyfajta választ jelentenek a speciális nemzeti lakáspolitikai gyakorlatra, és nincs indok ezek megszüntetésére. A bizottsági nézőpont ugyancsak gyanakvó a lakásfinanszírozási termék sokféleséggel szemben: gyakorlatilag a pénzügyi termékek specifikációi közül sok a hamis különbségtétellel és a túlzott marketing-költségekkel áll összefüggésben, ezért nagyon logikus bizonyos egységsítés elrendelése.

Mint annyi más területen, a Bizottságok nézőpontja a lakásfinanszírozás terén is csupán gazdasági, és teljesen elkülönül bármi más szociális projektől: a lakásszükséglet vizsgálata és a szolidáris intézkedések kidolgozás válaszként a legsürgetőbb lakásellátási problémákra jól képviselhetne egy eredeti európai hozzájárulást a népességi jól-léthez. A jelzálog finanszírozás hamis integrációja és annak felhasználása révén keresztülröszkolni a nemzeti jelzálog-rendszerek – nagy valószínűséggel káros – deregulációját, egyszerűen a szociális jólét további feláldozását jelenti a dogmatikus, egyre inkább dekadens, a piac vezetését forszírozó integrációnak.

2.7 Irány a neomerkantilizmus? – Az agresszivitás szelleme az európai kereskedelmi politikában

A kereskedelmi politika mindig fontos – bár nem nagyon publikus – eleme az európai politikáknak, és a külkereskedelem súlyának növekedésével felértékelődött. Jól tükröződik ez az EU-kormányzás felépítésében. A kereskedelmi biztos és a külkereskedelmi főigazgatóság az EU-politikák legbefolyásosabb testületei közé tartozik. Így az EU kereskedelmi politikájának kezdeményezése, a napirend megszabása és végrehajtása túlnyomórészt az Európai Bizottság kezében van. A tagállamok a Tanács útján fontosabb döntési hatalommal rendelkeznek az úgynevezett 133-Bizottsággal, amely központi intézményi fórumként szolgál a napi politika alakításban.¹⁷ A nemzeti parlamentek befolyása folyamatosan

¹⁶ FIN-USE, *Opinion on the European Commission's Green Paper, „Mortgage Credit in the EU”* (Vélemény az Európai Bizottság Zöldkönyvéről, „jelzáloghitel az EU-ban”) 2005. november. Az, hogy az Európai Bizottság egyre kevésbé veszi igénybe az objektív kutatást és azt engedelmes szakértőkkel helyettesíti azzal a nyilvánvaló érdekléssel, hogy patrónusuk korábbi nézeteit támogassák, valódi skandallum az EU-ban és a demokratikus eljárás meggyalázása.

¹⁷ A 133-Bizottság a nevét az Amszterdami Egyezmény 133. szakaszától kapta, ami egy speciális bizottság felállítását rendeli el, ezt a Tanács nevezi ki, hogy segítse az Európai Bizottságot.

csökken, miközben az Európai Parlament fontossága picit nőtt. Mindazonáltal eddig kereskedelmi kérdésekben nem tett szert jelentős döntési hatáskörre.

Növekvő fontossága ellenére a kereskedelmi politika csak mostanság kezd közismertté válni. A neoliberális globalizációs projekt elleni, széles körű tiltakozás következményeként Seattle-ben (1999), Genovában (2001) és más, nagyobb nemzetközi szintű események alkalmával, az EU kereskedelmi politikájának nagyobb politikai játékosai védekezésre szorultak. Az EU-Bizottság úgy reagált, hogy korlátozott teret nyitott a civil szervezetekkel való tárgyalásra. Bár az ilyesmit eredménynek kellene tekinteni, hatását az európai kereskedelmi politikák stratégiai irányára eddig csak korlátozottan lehet mondani. Nagyobb fontosságúak voltak az egyes kereskedelmi intézkedések elleni, hamisítatlan kampányok és Európa-szerzte zajló politikai mozgósítások, mint pl. az EU-Bizottság vezette GATS tárgyalások elleni, 2003-ban. Ezek a kampányok képesek voltak elérni, hogy legalább részben leállítsák a további privatizációt bizonyos területeken, pl. a lényeges közszolgáltatások terén (víz, oktatás, egészség, audiovizuális szolgáltatások), a GATS 2000 tárgyalásokon. Mindezzel együtt, meg kell állapítani, hogy sem a bizonyító politikák, sem a gyakorlati aktivitás nem ért el lényeges változást, hogy az EU kereskedelmi politikáit eltérítse az abban uralkodó, liberalizáció érdekű szellemiségtől.

Az EU a legagresszívabb kereskedelmi blokkok közé tartozott a WTO (Kereskedelmi Világszervezet) Doha-fordulójában. Mi több, a sokoldalú tárgyalásokkal párhuzamosan kétoldalú tárgyalásokat használt fel arra, hogy új intézkedéseket tűzzenek a napirendre. Ezek között vannak a beruházás liberalizáció, a kormánybeszerzések megnyitása az EU vállalatok előtt és a szellemi tulajdonjogok megerősítése (a WTO TRIPS-egyezményében kikötött jogokon túlmenően). A WTO Doha-fordulója tárgyalásainak felfüggesztése után, 2006 júliusában gyorsan elkezdte kereskedelmi politikáját átirányítani egy agresszív kétoldalú kereskedelmi stratégia felé. „Globális Európa: versenyezni a világban” jelszóval a Bizottság egyetlen célja Európa versenyképességének javítása a piacok, szolgáltatások, állami beszerzések és külföldi beruházások növekvő liberalizációja révén. Így aztán a kereskedelmi politika, aminek a korábbi bizottsági dokumentum szerint sokféle célt kell szolgálnia (különösen a fejlődést, a szociális kohéziót, a fenntartható környezetet), kiszolgálójává válik egy mindenben átívelő, mégis hibás célnak, nevezetesen annak, hogy Európa a világ legversenyképesebb gazdaságává legyen, ahogy ez a Lisszabon-napirendben szerepel. Ráadásul az EU egyre inkább használja a kereskedelmi politikáját eszközként geo-stratégiai és biztonsági érdekek előmozdítására, elsősorban kétoldalú kereskedelmi tárgyalásai útján. Az utóbbi pedig potenciálisan aláássa a nemzetközi együttműködést és a békét.

Mégis, ha a központi makrogazdasági indikátorok szerint ítélkezünk, az EU növekvő mértékű, exportvezérelt növekedési rezsimmé fejlődése (miközben a hazai keresletet nemzetközivel helyettesítette), nyilvánvalóan nem fizetődött ki. A GDP növekedése csalódást keltett, a makacsul magas szintű munkanélküliséggel és a jövedelem és gazdagság nagyobb

újraelosztásával, s a nagyrészt a fizetésből élőket és a népesség alacsonyabb rétegeit sértő hatásaival.

Jelenleg az EU az USA hitel- és import-vezérelte gazdasági növekedésének és a kínai gazdasági fellendülésnek a hasznát élvezi. Ha a jelenlegi növekedés ezekben az országokban, különösen az USA-ban, történetesen fenntarthatatlannak bizonyul, akkor a globális gazdaságot és így a nemzetközi kereskedelmet kemény csapás fogja sújtani. Ha továbbra is radikálisan előnyt élvez az aktív kifelé fordulás stratégiája (ahogy ezt az EU jelenleg tervezi), ez elmélyíti az EU kiszolgáltatottságát a globális világgazdaság szeszélyeivel szemben.

3. Demokratikus gazdasági politikai keret egy fenntartható szociális Európáért. Javaslatok a neoliberális átalakítás alternatívájára

3.1 Makrogazdasági politikák a fenntartható növekedésre és a teljes foglalkoztatásra

Monetáris politika. Bár nem tagadják, hogy a monetáris politika hatással van a növekedésre és a foglalkoztatásra, az európai monetáris politika mostani rendelkezései képtelenek elősegíteni az együttműködést, és ahol szükséges, a kompromisszumot, a növekedés, a teljes foglalkoztatás céljai és az árstabilitás között. Ehelyett az utóbbit tekintik mindent átfogó célnak, és minden mást ennek akarnak alárendelni. Európa általános gazdasági politikájának támogatását az árstabilitás fenntartásától függővé tették. Az árstabilitás kívánatos célja a gazdasági politikának, de sokkal inkább az a foglalkoztatás-stabilitás (magas szinten), a fenntartható fejlődés és a szociális jólét megvalósítása. Ha az összes célkitűzés nem teljesíthető egy időben, a gazdasági politikának kompromisszumokat kell kötnie és követendő prioritásokat kell meghatároznia. Ez kooperációt, demokratikus tárgyalásokat és döntéshozatali eljárásokat követel meg. A monetáris politika kivédi az effajta koordinációt, alkotmányos elsőbbséget adva az árstabilitásnak. Ezt az aszimmetriát támogatja az a rendelkezés, mely szerint az Európai Központi Banknak teljes a függetlensége, és nincs olyan európai intézmény (beleértve az Európai Parlamentet) vagy tagállami kormány, amelyik megpróbálhatna nyomást gyakorolni a politikájára. Ez káros és demokráciaellenes. Tehát új, sokkal demokratikusabb rendelkezések kellenek a monetáris politika meghatározásához, valamint a célkitűzések megváltoztatásához, hogy azok magukba foglalják a magas szintű gazdasági aktivitást és az alkalmazandó eszközöket. A további kamatláb-emelések, amelyek, úgy tűnik, várhatóak a közeli jövőben, károsak. Tekintettel arra, hogy elterjedt nézet szerint a világméretű növekedés lassulását lehet megjósolni, mi, épp ellenkezőleg, a kamatlábak mérsékelt csökkentését javasoljuk.

Fiskális politika. A Stabilitási és Növekedési Egyezmény előírja a tagállamoknak, hogy a költségvetés túlzott deficitjét kerülni kell, melyek meghatározása a megfelelő jegyzőkönyv szerint a GDP 3 százalékát meg-

haladó deficit-értékek. Ennek a szabálynak, amely az 1992-es Maastrichti Egyezményre vezethető vissza, és amit az 1997. évi Amszterdami Csúcs újra megerősített, sőt, szigorított (mert hozzátette, hogy a költségvetéseknek kiegyensúlyozottnak kell lennie az üzleti cikluson át), káros hatásai voltak az európai gazdaság fejlődésére az utóbbi évtizedben. A mostani években több ország túllépte és lépi túl folyamatosan a maximum 3 százalékos deficitet. A recessziós erők ellen küzdve a költségvetési deficitek növekszenek, de a Stabilitási és Növekedési Egyezmény gátolják a nemzeti kormányokat abban, hogy aktívan cselekedjenek a munkanélküliség növekedésének kivédésére.

A Stabilitási és Növekedési Egyezményben formálisan elfogadtak változtatásokat az EU pénzügyminiszterei (ECOFIN), ezért bevezettek némi rugalmasságot az Európa Tanács által jóváhagyva, 2005 márciusában, de nem került szóba az alap-intézkedés, nevezetesen: a költségvetési deficittek önkényesen számszerűsített korlátainak megkövetelése, az üzleti cikluson keresztül tartott költségvetési egyensúllyal együtt. Az ilyen formális korlátok diszfunkcionálisak és károsak, ezeket el kellene törölni. A fiskális politikának a magas szintű gazdasági aktivitást és a munkanélküliség csökkentését kéne előmozdítania.

Állami beruházás. Számos EU-ország szenved nemcsak a valóságos kereslet hiányától, hanem a magas szintű foglalkoztatást biztosító, megfelelő termelő kapacitás hiányától is. Ezért az EU-nak elő kellene segítenie, hogy a tagállamok és az EU szintjén egyaránt fokozott állami beruházásokat tervezzenek az infrastruktúrába, a kutatásba és fejlesztésbe, valamint az ökológiai újrendezésbe. Javasoljuk, hogy az ilyen, hozzáadott állami beruházások nagysága a GDP 1 százaléka legyen. Ennek az összegnek az egyik felét közös európai infrastruktúrára kellene költeni, és a másik felét pedig speciális nemzeti prioritások szerinti projektekre. Ilyen intézkedések finanszírozhatók lennének a költségvetési megszorítások lazításával, mind nemzeti, mind EU szinten, megnövelt EU-költségvetéssel, és különösen olcsó EIB (Európai Fejlesztési Bank) hitelekkel, amelyek refinanszírozhatóak a tőkepiacról, és amelyeket támogatnak az EU-költségvetésből.

Adóverseny. Többféle erő van, ami a nemzeti adórendszerek és azon képességük aláásásán dolgozik, hogy a közszolgáltatások megalapozásához szükséges jövedelmet generáljanak. Erőteljes intézkedések kellene az EU szintjén, hogy ezek az erők ne érvényesülhessenek. Az adóverseny, az alacsony adóhányadok és a beruházást csalogató támogatások is elterjedtek. Egy intézkedésnek a társasági adóra vonatkozóan a harmonizált adóalap bevezetésének kéne lennie, 40 százalékból megállapítva a minimumot (rabbattal a szegény tagállamok számára), és a világ-jövedelem alapelvét kéne alkalmaznia abban a formában, a világszerte elért profitok abban az országban adóznak, ahol a fő működő bázis (mivel a törvényes központ ettől eltérő helyen lehet) van, azzal, hogy a más országokban fizetett adók levonandók az otthon fizetettekből. Az egyezség kiterjesztése az osztalék, a nyugdíjak és tőkenyereség kamatadóztatására segítené a csalások csökkentésében. A forgalmi adó rendszerek a csalás felé lejtő pályává váltak, és ezért javasoljuk, hogy az EU-n belüli szállí-

tások jelenlegi komplikált számítási rendszerét alakítsák át nemzeti elszámoláson alapuló rendszerre

Európai költségvetés. További káros elem az állami finanszírozás terén az a rendelkezés, mely szerint az *európai költségvetésnek* egyáltalán nem szabad deficitessnek lennie (nemcsak a „túlzott” deficitet kell elkerülnie, mint a tagállamok esetében). Ez a szabály (is) kizárja az EU pénzügyi rugalmasságát, amire pedig szükség volna, hogy megteremtődjék az Unió hatalma és hitelessége az európai népek képviselőitében való cselekvéshez. Nem lesz fenntartható megoldás olyan szövetségi költségvetés megteremtése nélkül, amely közös megrázkódtatás esetén eszközöket biztosít egyrészt a stabilizációhoz és európai szintű felépüléshez, másrészt a régiók közötti újraelosztáshoz, hogy kezeljük az aszimmetriákat. Tekintettel a létező erős húzódozásra, jelenleg csak mérsékelt, az európai GDP 5 százaléka szintjére emelés tűzhető ki célul, és még ez is csak az európai intézmények szerkezetének és eljárásainak alapos demokratisztálása alapján volna legitimálható. Ez áttörés lenne a jelenlegi elzárkózással szemben. Nagyobb EU-költségvetés finanszírozható volna a saját források reformjával és új, európai szintű adók bevezetésével. Ez jó választ adna más sürgető problémákra is:

- az adóverseny ellen a jövedelmekre, a megtakarításokra és a társadalmi profitokra kivetett adó segítene,
- a pénzügyi bizonytalanság enyhíthető a Tobin-adóval, és
- a szén-dioxid kibocsátására kivetett adó segítene a környezetvédelemnek.

Ezekkel a pótlólagos forrásokkal új kiadásokat lehetne finanszírozni, mint pl. egy európai alapot a foglalkoztatás stabilizálására (az európai GDP 1 százaléka nagyságrendjében, amelyet azoknak az országoknak kellene átutalni, ahol az átlagosnál nagyobb mértékű a munkanélküliség növekedése), vagy az európai szerkezeti alap kibővítését és pénzügyi intézkedéseket előirányozottan a keleti bővítésre és a mediterrán országokkal való együttműködésre, a kutatás és innováció-politika erősítésére stb.

3.2 Rövidebb munkaidő, jobb védelem. A munkaidő-irányelv progresszív reformja

Az EU-nak ellenállást kéne tanúsítani a munkaadók és néhány kormány nyomásával szemben, hogy ne lehessen aláásni a jelenlegi munkaidő irányelvet. A reformnak éppen az ellenkező irányban kéne mennie: a heti maximális munkaidő világos behatárolását kéne megcéloznia, hogy közelebb kerüljön a jelenlegi, átlagosan 40 órás korláthoz és a rugalmassági referencia-időszakhoz; további elmozdulásra lenne szükség az aktuális munkaidő rövidítése ügyében; az egyéni kivételek klauzulájának teljes eltörlése céljából, (mert ez nyomást gyakorol az alkalmazottakra), és a társadalmilag védett rész-munkaidő normák megteremtése céljából azok számára, akik kevesebb munkaidőben kívánnak dolgozni.

A jelenleg ismert gyakorlati tanulmányok kimutatják, hogy az alkalmazottak egyértelműen hajlanak a munkaidő csökkentésének támogatá-

sára az EU-15-ben. Az alkalmazottak nagy többsége rövidebb munkaidőt akar, átlagosan heti 34,5 órát. A munkaidő csökkentésének tapasztalata Németországban és Franciaországban világosan bizonyította, hogy ez bővebb foglalkoztatáshoz és fokozott termelékenységhez vezet. A Szövetségi Alkalmazási Szolgálat a Gazdaságkutató Német Intézet (DIW) számításai alapján az 1985 és 1998 közötti időszakra vonatkozóan azt találta, hogy a munkaidő csökkentésből eredően 700 000 és 1 millió közötti többlet-állás keletkezett. Németországban a rövidebb munkahetek összegezett hatásaként 1960-tól az 1990-es évek végéig létrejött állások száma mintegy 8 millióra tehető.

A hosszabb munkahét melletti érvelés gyakran hivatkozik a jövőbeli demográfiai változásra: az EU országainak népessége átlagosan idősebb korú lesz, összlétszáma csökkenni fog. Csakhogy a demográfiai változás éppen a rövidebb munkaidő melletti érv! Ahhoz, hogy a jövőben biztossá és fenntartsuk a gazdasági teljesítményt és életképességet, az szükséges, hogy fiatal és idősebb emberek jó egészségűek és aktívak maradjanak mindaddig, amíg el nem érik a nyugdíjas kort. A termelékenységet növelni kell – beleértve az energia- és anyag-felhasználás nagyobb hatékonyságát –, hogy elegendő hozzáadott értéket teremtsünk a népesség gazdaságilag inaktív hányadának fenntartásához.

Szemben a meglévő háttérrel? Az EU-politikáknak bátorítania kell a további kollektív munkaidő-csökkentést és a tagállamok közötti munkamegosztást, a szociális fenntarthatóság stratégiájának részeként. Egy felülvizsgált munkaidő irányelvnek ezért *öt pilléren* kell nyugodnia, mint célokon:

1. a heti maximális munkaidő világos korlátozásának célja nélkül, a maximális heti munkaidőt közelebb hozva az aktuális átlagos heti munkaidőhöz (pl. 42 vagy 40 óra) első lépésként, és megengedve a további csökkentéseket (közelítve az általános, heti 35 órás teljes munkaidős alkalmazás felé, ahogy az EuroMemorandum Csoport korábbi memorandumában javasoltuk a következő években);

2. a létrehozott és szociálisan védett részdíós (heti 15–25 óra) munka szorgalmazásának célján, minden személy számára, aki rész-munkaidőben akar dolgozni;

3. valamennyi, az alkalmazás bizonytalan formájára ösztönzés megszüntetése (pl. tekintettel az adózásra, a kiegészítő bérköltségekre, munkakedvezményekre stb.);

4. a teljes és részmunkaidős alkalmazás azonos kezelésének célján az órabérek, a továbbképzésre és élethosszi tanulásra jelölés, a karrier lehetőségek és a szociális védelem terén, és

5. a jobb keret biztosításának célján, az élet kiegyensúlyozott munkás ciklusának teljes és magas norma szerinti szociális védelmével, a karrier-megszakítások és átmeneti időszakok esetén (alkalmazásból képzés, átképzés, élethosszi tanulás, nevelés, függők gondozása, alkotói szabadságok stb.).

3.3 Kötelező programok és több forrás. Szegénység elleni kezdeményezések

Az EuroMemorandum Csoport már korábban is felszólított egy átfogó Európai Szociális Modell kidolgozására, amely intenzív politikai viták alapján jöhet létre.¹⁸ E modell szerint minden lakosság minden tagjának feltétel nélküli joga a szociális biztonság az anyagi források olyan szintjén, amely képessé teszi őket a méltó életre, továbbá az alapvető szociális és kulturális intézmények és a további közösségi javak elérésére. A Közöségi politikai napirendjének átirányítása erre a koncepcióra erősíteni tudná az integrációs folyamat szociális dimenzióját, amit eddig alapvetően semmibe vettek, és úgymond a gazdasági „szükségyszerűség”-nek vetettek alá. Ha létezne politikai akarat, a Közöségi szintjén a már működő jogosultságok is kíváncsok szociális modell lehetőségét kínálnák fel. A szegénység, az elszegényedés minden fajtájának és a szociális kizárás elleni küzdelemnek elsőbbséget kell kapnia a politikai cselekvés európai napirendjében – túl a retorikai kijelentéseken. A már létező programokon kívül a Közöségi aktivitását a jelenlegi szintjéről tovább kell fejleszteni, és ki kell terjeszteni a szegénységről szóló információkon és kutatáson túlnyúlóan is. E célból minden tagállamnak el kell készítenie, alkalmaznia és kiértékelnie kell a maga nemzeti szegénység-ellenes stratégiát. A szociálpolitika legtöbb jogosultságának és eszközének a tagállamok kezében kellene maradnia, de a Közöségnek elő kell segítenie a kötelező erejű, differenciált minimum-normák kidolgozását ezen a területen. Ezeket a minimum-normákat azokhoz kell igazítani, amelyek a legfejlettebb rendszerekben uralkodnak, míg a szociális intézkedések már létező normáinak csökkentését meg kell akadályozni. Pl. a Koordináció Nyílt Módszerét (OMC) arra lehetne felhasználni, hogy az öregkori szegénység elleni küzdelem új, hosszú távú célkitűzéseit és koncepcióját kidolgozzák és megvitassák. Mindazonáltal azért, hogy aktuálisan az információcsere túl is haladást lehessen elérni, az OMC nem-kötelező jellegét meg kell szüntetni. Az öregkori szegénység-biztosítási rendszerek mintájára a kötelező minimum-normákra alapozva a Közöségnek képesnek kell lennie az állami kirovó-elosztó rendszerek privatizációjára irányuló trend felszámolására, segítenie kell az állami nyugdíjrendszerek stabilizálását, és ahol csak lehet, helyreállítását. Ezen túlmenően azokat a tagállamokat, ahol alacsonyabbak létfeltételek és kevésbé fejlettek a szociális biztosítási rendszereik, technikailag és pénzügyileg is támogatni kell, hogy fokozatosan emeljék a normáikat, valamint kidolgozzák és alkalmazzák a szociális feltételek javítását szolgáló stratégiáikat. Ha európai szinten lényegesen emelné a szegénység elleni küzdelemre fordítható forrásokat, az EU hozzá tudna járulni a szegények életkörülményeinek javításához, általánosságban fizetésével, minden egyes szegény ember számára az EU-ban. Egy ilyen kifizetés lehetne történetesen havi ötven euró, indulva húsz euróval 2007-ben, és emelve tíz euróval évente, 2010-ig. A jelenlegi szegénységi arányt 16 százalékosnak és az Európában szegénységben élők

¹⁸ Az Európai Szociális Modell alap-pilléreinek részletes körvonalazása az EuroMemorandum Csoport 2004. évi EuroMemorandumában található.

abszolút számát 72 milliónak feltételezve, 2007-ben 17,3 milliárd euróra volna szükség, hogy a kis jövedelmű országok szegénységben élő embe-
reinek életkörülményei lényegesen javuljanak, és a magas jövedelmű or-
szágokban részlegesen csökkenjen a szociális kirekesztettség. A költség
2010-ben 43,2 milliárd euróra nőne, és pótlólagos forrásokat igényelne
az EU számára, amint azt javasoltuk.

3.4 Szociális minimum-normák, a minimálbér és a szolidarisztikus bér-koordináció

Előző memorandumainkban javasoltuk, hogy az EU – annak ellenére,
hogy a legtöbb szociális politikai területen nincs hivatalos jogosultsága
– használja fel a Koordináció Nyílt Módszerét a szociális minimum-nor-
mák kimunkálására és terjesztésére. Ez vonatkozhatna a szociális kiadá-
sok általános szintjére – pl. a GDP-minimum hányadára –, vagy sokkal
specifikusabb indikátorokra, mint pl. a 10 000 lakosra jutó orvosok, az
5–14 év közötti 1000 gyermekre jutó tanítók számára, a nyugdíjak szint-
jére az aktív népesség átlagjövedelmének százalékában stb. Ilyen mini-
mum-normák alapján az EU-nak felfelé ívelő felzárkózási folyamatot ké-
ne támogatnia. Egyidejűleg világossá kell tenni, hogy a bárhol létező ma-
gasabb minimum-norma nem csökkenthető az európai átlaghoz közelítés
ürügyével.

A minimum-normáknak a béreket is kell érinteniük. A 25 tagállam
közül 18-ban már van minimálbér. A maradék hét országban be kell ve-
zetni, amilyen hamar csak lehet. Fontos a biztatás is az ilyen normák
alkalmazására, emellett fontos elősegíteni a gyors emelését azokban az
országokban, ahol a minimálbér különösen alacsony (gyakran az ala-
acsony termelékenység miatt). Természetesen a felzárkózás a fenntartható
szintű magasabb bérekhez többet kíván, mint bérpolitikát: nevezetesen
ipari és makrogazdasági politikákat, amelyeket nemzeti szinten alkal-
mazni, az EU szintjén pedig támogatni kell. Persze a bérpolitikának is
szerepet kell kapnia.

A jelenlegi bércsökkentési verseny sérelmes a munkaerő jelentős része
számára, Nyugaton és Keleten egyaránt; a magasabb bérű országokban
a munkások azt látják, hogy bérük csökken, eközben az alacsony bérű
országokban a munkások úgy látják, hogy kilátásuk a bérek javulására
elenyésző. A legalapvetőbb politikai eszköz a kollektív szerződéses te-
vékenységek koordinálása, ha pl. el akarjuk kerülni a koldulás-más-ro-
vására politikát, és ha a szakszervezeti követelések elnyomására alkal-
mazott munkaadói áthelyezéssel is szembenállást akarunk tanúsítani. Ez
a koordináció magába tudná foglalni a termelékenység-vezérelte bérnö-
vekedési egyezségeket, és egy európai keretet a minimálbérekre, mun-
kaórákra és munkafeltételekre.

Persze egy bér-koordinációs, szolidarisztikus makro-alap képzéséhez
szükség van a nemzetközi makrogazdasági koordinációra is. A kohéziós
alapok a keleti bővítés során sokkal korlátozottabbak voltak, mint a déli
bővítéskor. Ráadásul – megfosztva bármi ipari politikai eszköztől – az
új tagállamok úgy fogják fel a folyamatot, mintha magukra hagyták volna

őket a külföldi működő tőke csábításának egyetlen alternatívájával. Ezek azok az objektív feltételek, amelyekkel az új tagállamoknak tetszetősnek kell lenniük a bér- és adóversenyben, nemzetközi versenyképességi politikaként.

Sem a nyitottságnak ezek a negatív hatásai, sem a regionális integráció nem elkerülhetetlen végzetszerűségek, inkább a jelenlegi hazai és nemzetközi politikák következményei. Nyitottság és regionális integráció menedzselhető oly módon is, hogy mind a gazdagabb, mind a szegényebb partnernek előnyös legyen, ha a kereskedelem és beruházás áramlását a egyenlőségre törekvő és növekedés-vezérelt nemzetközi gazdasági politika részeként tervezik meg. Európai viszonylatban a munkaerőnek a régi és új tagállamokban, valamint a csatlakozó országokban sokkal több a közös alapjuk, mint amit jelenleg kiaknáznak. Ezt a közös alapot kombinálni kell a destruktív bér (és adó)-verseny kiváltásával, egy következetes és koordinált EU-ra kiterjedő szociális és gazdasági felzárkózási politikára való átállással. Bár a koordinált bérpolitika javaslat elsősorban a szakszervezeteknek és tagságuknak szól, ezeket a nemzeti kormányoknak is támogatni kell, de az EU-nak is azáltal, hogy koordináció-barát keretet biztosít, pl. az Európára kiterjedő szociális minimum-normák elfogadásával.

3.5 Hatékonyság és kielégítőség: politikák az energiabiztonságra és fenntarthatóságra

Az EU alternatív energiapolitikájának egy kettéágazó vonalat kellene követnie. Ahelyett, hogy energia-stratégiáját a külső olaj és gáz forrásokból való ellátás biztosítására ill. szabályozására összpontosítaná, s a nukleáris energia használatát (vagy csak a kikapcsolás késleltetését, ahol a már elkezdődött) fontolgatná, az EU-nak azt kellene megcéloznia, hogy

- a kezdeményező előnyeit biztosítsa gazdaságai számára a megújuló energiaforrások területén,
- és energiát takarítson meg a jól-lét bármiféle csökkenése nélkül.

Nincs kétség afelől, hogy a közép távú jövőben az emberiségnek szüksége lesz egy energiarendszerre, amely független a fosszilis energiaforrásoktól vagy a nukleáris energiától. Azok a gazdaságok, amelyek megoldják az átmenetet a fenntartható energiarendszerre, fontos kezdeményezői előnyök sikereit fogják learatni, még egy sokkal együttműködőbb globális gazdaság kilátásai között is. Ez magában foglalhatja a fosszilis energiaforrások csökkent kibocsátású felhasználásának átmeneti útját is, amely létezik Európában. Az európai és a tagállamokban létező kutatási alapok és energiatermelési támogatások átirányítandók a megújuló energiaforrások és az átmeneti energiaellátások területére.

Az EU kinyilvánított energiapolitikájának ajánlható orientációját az energia hatékonyságát illetően úgy lehetne megvalósítani, hogy kötelező erejű közös keretet adunk a sokféle anyagfelhasználási politikának, megköveteljük a szolgáltatott energia végfelhasználása hatékonyságának növelését, s kölcsönösen megadjuk az egyeztetett rövid-, közép- és hosszú

távú célkitűzésekhez az egyértelmű határidőket. Továbbá foglalkozni kell az energiaellátás és a gazdasági kibocsátás közötti, valamint az energia végfelhasználás és a jól-lét közötti energia-takarékossági lehetőséggel, és azt teljes mértékben ki kell aknázni. Feltételezve ennek összes következményét, ez széles körű politikai vitát tesz szükségessé, túl az energiahatékonyságon és túl az energia elégségességén. Ez a vita kezdődhetne egyszerűen a figyelembe veendő költséghorizont szélesítésével, pl. beépítve a hagyományos energia externális költségeit – ilyen lehet a levegőszennyeződés okozta, megemelkedett egészségügyi költség.

Ilyen folyamatot a létező technológiák alapján lehetne indítani. Például az új tagállamokban az energiaellátás indikátora a gazdasági kibocsátáshoz viszonyítva háromszor akkora, mint az EU-15-ben. Lényeges megtakarítás érhető el valamennyi szektorban ezen az alapon: Németség megmutatta, hogy az épületek energiafogyasztásának 50 százaléka megtakarítható az épületek jobb szigetelésével – a kezdeti magasabb építkezési költségek egy idő után nettó megtakarításba fordulnak át a ház tulajdonosa számára.

Az energiaellátás biztosításának a legolcsóbb, a leggyorsabb és leghatékonyabb módja, ha csökkentik az energia iránti igény jelenlegi magas szintjét, azzal az azonnali következménnyel, hogy csökken az energia költsége a háztartásoknak és az iparnak is, fékezve egyben az üvegházhatású gáz-szennyeződést is. Az ezen alapuló energiamegtakarítási stratégia azonban nemcsak az energiaellátás és a hatékony energiafelhasználás viszonyának technológiai megvitatására terjed ki, hanem az energiahasználat és a valóságos jól-lét viszonyának politikai megvitatására is. Mindkét vita felgyorsításával Európának mindenkire kötelező célkitűzésként kéne megfogalmaznia az energiafogyasztás visszaszorítását, legalább 20 százalékkal, 2020-ig.

Az EU Fenntartható Fejlődési Stratégiája (SDS) fokozásának és hatékony megvalósításának első lépéseiként a felülvizsgált Lisszaboni Stratégiáról, mint rövid távú irányról szóló beszámolókat rendszeresen értékelni kéne az EU SDS kritériumai alapján, hogy választ lehessen adni az EU SDS hosszú távú stratégiájának kulcs-kérdésére: közeledünk-e hozzá? Ugyanakkor az EU SDS beszámolónak világosan szólnia kell az EU globális és környezeti szerepeiről, valamint ki kell térnie a fenntarthatatlanság minden létező dimenziójára és azoknak alakulására is. Az ilyen, javított beszámolási eljárásnak összhangban kell lennie az európai politikai folyamattal, azaz pl. az európai stratégiák átfogó akcióprogramjának megfogalmazásától kezdve egy minden részletre kiterjedő beszámolóig az Unió állapotáról és kilátásairól, minden egyes törvényhozási ciklus végén.

3.6 Pénzügyi stabilitás és szociális haladás. A pénzügyi politikák újrendezése

Stabilitás. Az EU pénzügyi bizonytalanságaival foglalkozó létező mechanizmusok magukban foglalják az információ megosztását a tagállamok között, és az informális koordinált beavatkozást válságos helyzet esetén.

Ezeket három módon kellene megerősíteni: először meg kell szüntetni azt a helyzetet, hogy a stabilitás megőrzése csupán implicit gondja legyen az Európai Központi Banknak (ECB), és kifejezetten feladatává kell tenni ezt, ami még ahhoz is elvezethet, hogy súlyos válság esetén megváltozzék az általános monetáris politika. Ennek a növelt felelősségnek megfelelően új jogokat kell kapniuk a bankoknak és pénzügyi társaságoknak, tekintettel arra, hogy a veszélyes kintlévőségek felhalmozódását el kell kerülniük. Ezeknek a jogköröknek magukba kell foglalniuk a felhatalmazást, hogy követelhessék egy pénzügyi intézettől az olyan adott pozíciójának felszámolását, amely saját vagy mások stabilitását veszélyezteti.

Másodszor, az ECB-nek vállalnia kell bizonyos felelősséget a globális pénzügyi rendszer stabilitásáért. Az ECB-t kifejezetten meg kell bízni a makro-biztonság szabályozásával a rendszeres kockázatok kivédésére, míg a banki ellenőrök és a Bázeli Tanács feladata a mikro-biztonság szabályozása, ami az egyedi kockázatokat érinti. A globális pénzügy kontextusa egyre növekvő mértékben multi-pólusú nemzetközi gazdasági rendszerré lesz. Ez hozzáadódhat a koordináció problémáihoz, ugyanakkor távlatot nyit a gazdasági érdekek szélesebb képviselése és a fejlődő országok szükségleteinek prioritása előtt. Az EU vezetésének dolgoznia kell egy intézményi reformon, hogy javítsa a nemzetközi pénzügyi szabályozást és csökkentse a stabilitást fenyegető kockázatot.

Harmadszor, szükséges a nemzetközi tőke valóságos megadóztatása. A biztonsági felülvizsgálati eszközök – mint amilyen a Bázeli Útmutató – nem elégségesek, mert csak a banki intézményekre terjed ki az érvényességük, és nem foglalkoznak az adó-paradicsomokkal, amelyek jelentősebb kibúvót kínálnak a nemzetközi pénzügyi rendszer szabályozásában.

Új tagállamok. Ahogyan a pénzügyi integráció számos, új tagállamban lezajlott, az az integrációs folyamat szégyene. Egyrészt a szovjet bloktól megszabadult országoknak nem volt valóságos kereskedelmi bankrendszerük; s ez lehetővé tette, hogy a nyugati bankok gyorsan és majdnem teljesen behatoljanak a pénzügyi szektoraikba. Ennek egyik következménye az, hogy a bankok kiviszik a profitjukat ezekből az országokból, a másik az lehet, hogy veszít a hitelkihelyezés a hatékonyságából, mert a helyi nézetek képviselői (különösen az állami prioritásokról), nem rendelkeznek elég befolyással a hiteldöntésekre vonatkozóan. Ezeknek az országoknak nemcsak meg kell engedni, hogy fejlesszék az állami szektort és a szövetkezeti bankokat, hanem kifejezetten bátorítani kell őket – talán bizonyos mértékben a németországi minták alapján – arra, hogy korrigálni tudják pénzügyi rendszereik működését.

Ugyanakkor az ECB szigorú feltételeket szab ezen országok számára, mielőtt bevezetnék az eurót. Nincs világos ésszerű magyarázata ennek a megközelítésnek, amely ugyanakkor állandósítja az antidemokratikus gyámködést. Ennek ezek az országok ki voltak téve az EU-hoz csatlakozásuk előtt, holott egyáltalán nincs veszélye annak, hogy az eurózóna egészéként destabilizálódna a kis jövedelmű országok befogadásával. Ezért az euró bevezetését szabad választásukká kellene tenni, hogy akkor hajthassák végre, amikor az gazdasági fejlődésük számára a legelőnyösebb.

Mindeközben, amint fentebb rámutattunk, ezeknek az országoknak a valutái erős nyomásnak vannak kitéve, összefüggésben a dollár gyengülésével. Egy ilyen válságnak leghatékonyabb módja az ECB-n keresztüli támogatás lenne. Ennek hiányában ezen országok számára az időleges tőkeszabályozás alkalmazása lenne a logikus lépés, és ezt az EU vezetőségének előre szentesítenie kellene.

Társaságok uralma. Tekintettel a pénzügyi rendszerek természetére, szükséges a prioritást az integrált piacokra irányuló egyedi törekvésről a szociális prioritásokra átirányítani. A nagy és likvid kötvények és vállalati részvények piacának támogatása Európában nem önmagában téves: ez a hibás tevékenység a beruházókat és a kibocsátókat körbekergeti a világon vagy az észak-amerikai piacokra. A pénzügyi integráció azonban összekapcsolódott a Bizottság fundamentalista kísérletével, hogy erősítse a részvényesek érdeklődését, amely nem vezethet kielégítő és legitim vállalkozói magatartáshoz.

A „társasági társadalmi felelősség”-ről (CSR) folyó viták két, teljesen különböző interpretációt engednek meg. Az egyik szerint a CSR körüli egész diskurzust úgy lehet tekinteni, mint egy lépést a törvénykezés és társasági szabályozás további privatizációja felé, egy elmozdulást azért, hogy a törvénykezési feladatok maguknak a társaságoknak a kezébe kerüljenek. Az optimistább nézet a CSR-ben azt az összefüggést látja, hogy a neoliberális politikák, a kapcsolódó társasági hatalom növekedéssel teljesen jogtalanok, és hogy ezért a társaságot újra objektív szerkezetbe kell beágyazni, és meg kell erősíteni annak társadalmi elszámoltathatóságát.¹⁹

Sajnálatos módon úgy látszik, hogy az Európai Bizottság előnyben részesíti az előbbi nézetet, s mintha azt hinné, hogy a társasági uralom legtöbb kérdése kezelhető a részvényesek pozíciójának erősítésével. Ebben a körben fontos annak felismerése, hogy a részvényeseknek vagy intézményi befektetőknek nincs lehetőségük arra, hogy a modern társaságok valóságos intézői legyenek.²⁰ Egyrészt az összes részvényesnek valóságos befolyással kell rendelkeznie a társaság magatartására, és a társaságoknak szociálisan felelős módon kell viselkedniük. Másrészt kötelező nemzetközi normák szükségesek etikai, szociális és környezeti téren ahhoz, hogy a CSR a voluntarizmuson túl érvényesüljön. Ezen a téren európai törvényes keretre van szükség, amely kötelezővé teszi a társasági magatartás összhatásának felülvizsgálatát és elszámoltathatóságát.

Szociális befogadás, hozzájutás hitelhez és pénzügyi szolgáltatásokhoz. Bár a nagyobb verseny növelheti a megtakarítók és a kölcsönzők pénzügyi lehetőségeit, nem valószínű, hogy javulna a kis cégek és hátrányos társadalmi csoportok hozzáférése a hitelhez és pénzügyi szolgáltatásokhoz.²¹

19 Dominique Plihon, „Financing Social Protection and Social Equity in Europe” (A szociális védelem és a szociális egyenlőség finanszírozása Európában) University Paris 13, mimeo

20 Lásd például a vitát M. Aglietta és A. Rébérioux, *Corporate Governance Adrift: a critique of shareholder value*, 2005 (Társasági uralom...Sodródás: a részvényes érték kritikája)

21 Persze meg kell találni az egyensúlyt a kiskeresetű háztartások, a kis cégek részére nyújtott biztosíték nélküli hitelek és az ugyanezen csoportok adósság felhalmozásának elkerülése között. Az állami beavatkozás hasznos ezeknek a célkitűzéseknek az egybehangolására, pl. ezeknek a kölcsönzőknek kirótt kivételes kamatlábak elkerülésére.

Ezért a pénzügyi integrációt olyan intézkedésekkel kell kombinálni, amelyek kielégítik a kis cégek és szegények pénzügyi szükségleteit.²² Ez már csak azért is fontos, mert az állami bankok privatizációja száguld az EU valamennyi tagállamában. Az állami szektor és a szövetkezeti bankok hitelt tudnak nyújtani azoknak, akiket a kirekesztés fenyeget, és más közszükségleti áruk finanszírozását is támogatják. Ezért ezek szerepét az európai pénzügyben erősíteni és támogatni kell. Az ilyen bankoktól nem volna szabad megkövetelni, hogy azonos feltételekkel versenyezzenek, mint a csupán privát célkitűzésű bankok.

Fogyasztóvédelem. A fogyasztóvédelemnek szenteltek némi figyelmet a pénzügyi integráció EU-programjában, bár összehasonlítva a bevezetett piac deregulációval²³, ez aligha elégséges. Általában a pénzügyi viszontszolgáltatók fogyasztói gyanakvóak ennek a szektornak a cégeivel szemben. Ezt a gyanakvást erősítik a késő 1990-es és kora 2000-es évek pénzügyi fejleményeinek felívelő és csődbe vezető eseményei, Európában és globálisan egyaránt. Ezért aztán ha egy integrált pénzügyi szektor az elérendő célkitűzése az EU-nak, akkor a fogyasztói bizalmat meg kell erősítenie. Az ilyen irányú lépések erős minimum-normákat foglalnak magukba, amelyek megkövetelik, hogy a pénzügyi szolgáltatást nyújtók gondosan megvizsgálják fogyasztóik érdekeit. Tekintettel a jelenlegi inkább ködösítő, s kevésbé informatív társasági marketing-stratégiákra, ajánlható az alapvető pénzügyi termékek némi európai szabványosítása.

3.7 Igazságosabb és fejlődésbarát kereskedelempolitika

Az Európai Unió külkereskedelmi politikáinak elsődlegesen olyan gazdasági viszonyok szorgalmazására kéne irányulnia, amelyek békések, méltányosak és egyenlő jogokon alapulnak. Az a kereskedelmi stratégia, amely prioritást nyújt az EU belső problémáinak externalizálására, a globális piacon folytatott, felelőtlen verseny által, összeférhetetlen az EU – a világ legnagyobb gazdasági blokkja – együttműködésen alapuló, globális gazdasági rendszerért viselt felelősségével. Ezért javasoljuk, hogy az EU kereskedelmi politikája a következő célokat kövesse:

– *Növekvő átláthatóság és valamennyi releváns érdekelt demokratikus részvétele a kereskedelempolitikai tárgyalásokon, mind az EU-n belül, mind a nemzetközi intézményekben, mint pl. a WTO.*

– *A tisztességes és egyenlő nemzetközi kereskedelmi viszonyok támogatása, különösen a szociális és környezeti normák beépítésével a globális kereskedelmi rendszerbe. Így felszólítunk azon termékek tarifáinak teljes megszüntetésére, amelyeket tisztességesen termelnek és bocsátanak áruba. Az ily módon termelt javuló termékek egyfelől ösztönzést nyújtanak*

²² P. Arestis és A. Caner, „Financial Liberalisation and Poverty (Pénzügyi liberalizáció és szegénység), in P. Arestis és M. Sawyer (eds.), *Financial Liberalisation: Beyond Orthodox Concerns* (Pénzügyi liberalizáció: túl az ortodox gondokon) Palgrave Macmillan 2005.

²³ A társasági lobbik súlya az EU-döntéshozatalban közismert, a pénzügyi integráció esetében csak a pénzügyi társaságokkal és szabályozókkal konzultáltak az utolsó pillanatig. A felhasználói csoportokkal (kis üzletekkel és fogyasztókkal) csak akkor konzultáltak, amikor az integrációs stratégia nagy részét már bevezették.

a szociális és ökológiai feltételekhez való ragaszkodásra, és e feltételek bővítésére a fejlődő országokban. Másfelől ez ösztönözné a fogyasztókat arra, hogy a tisztességes kereskedelmi termékeket keressék.

– *A munkaerő védelme a globalizációs folyamatban:* üdvözljük a Bizottság javaslatát egy alap létrehozására, amely azokat a dolgozókat támogatja, akiket érintenek a termelés kihelyezési vagy az ország-áttelepítési folyamatok (Európai Globalizációs Korrekciós Alap). Azonban úgy ítéljük meg, hogy az eddig erre szánt alap – 500 millió euró a 2007–2013 időszakra – túlságosan kevés, és a feltételek, amelyeket teljesíteni kell, hogy az alaphoz hozzá lehessen jutni, túlságosan korlátozóak. Javasoljuk ezért a Bizottságnak, hogy emelje az alap összegét és vizsgálja felül a feltételeket.

– *Kereskedelmi védőeszközök használata a tisztességtelen verseny ellen:* a termékekkel és szolgáltatásokkal szemben, amelyek olyan országból származnak, ahol szándékosan kijátsszák a nemzetközileg elismert munka- és környezeti normákat, végső esetben az EU kereskedelempolitikai eszközeit kell alkalmazni.

– *Kedvezményes elbánás a kevésbé fejlett országokkal szemben* mind a WTO-ban, mind a bilaterális tárgyalásokon. Az export-támogatások valamennyi káros formáját, a tarifabővítés hazai és az összes EU általi támogatási formáját is meg kell szüntetni. Az európai piacokhoz való privilegiált hozzáférést sokkal szélesebb körben kell garantálni, és el kell kerülni a kevésbé fejlett országok piachozzáférési követeléseit a nem mezőgazdasági termékek piachozzáférési tárgyalásokon, elsősorban az ACP (Afrikai, Karibi és Csendes-óceáni Államok) országokkal jelenleg folyó tárgyalásokon. Az Európai Partnerségi Egyezmények nagy kihívást jelentenek a felelősségteljes reform terén, s az EU-t sürgetni kellene, hogy nyilatkozzon az afrikai stratégiájáról és a millenniumi fejlesztési célokra vonatkozó elkötelezettségeiről. Ugyancsak fontos elismerni a kevésbé fejlett országok jogát arra, hogy irányítsák saját ügyeiket; ez pedig megköveteli, hogy az EU felhagyjon azon próbálkozásaival, miszerint a kereskedelmi tárgyalásokat használja arra, hogy a fejlődő országokra feltételeket erőltessen a külföldi beruházások, a szellemi tulajdonjogok és a kormányzati beszerzések megnyitása érdekében.

Fordította Hermann Imre

Kapcsolat:

Włodzimierz Dymarski, Poznań (włodzimierz.dymarski@ae.poznan.pl)

Miren Etxezarreta, Barcelona (metxezarreta@telefonica.net)

Trevor Evans, Berlin (evans@fhw-berlin.de)

Marica Frangakis, Athens (frangaki@otenet.gr)

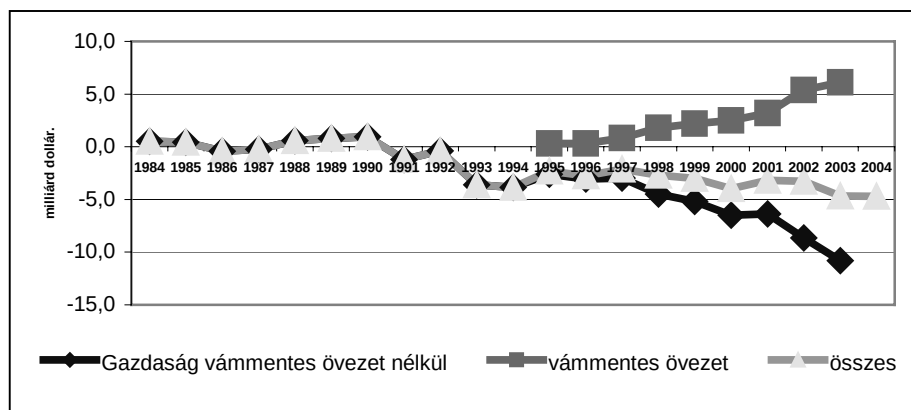
Jörg Hufschmid, Bremen (Hufschmid@ewig.uni-bremen.de)

Anne Karras, Göttingen (annekarras@web.de) Jacques Mazier, Paris

(mazier@seg.univ-paris13.fr)

Frieder Otto Wolf, Berlin (fow@snafu.de).

1. ábra

2. ábra

